EINHARD

NAGY KÁROLY ÉLETE

LATINBÓL FORDITOTTA,

BEVEZETÉSSEL ÉS NÉVMUTATÓVAL ELLÁTTA

DÉKÁNI KÁLMÁN.

BUDAPEST.

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA.

1901.

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

BEVEZETÉS.

Nagy Károly, a középkor egyik legnagyobb uralkodói alakja, korában és hosszú időn át azutan is az ő életével, tetteivel és dicső hódításaival, oly sokáig fenmaradt a népek emlékezetében, mint talán az újabb időket kivéve, egy uralkodó sem. A franczia és német faj bármennyire elidegenedett és bármennyire igyekezett egymástól minél inkább eltávolodni, egymástól minden tekintetben különbözni, a közös multat nem tagadhatta meg és azt sem, hogy e multnak egyik magasztos fejedelmi alakját közösen tisztelje. És ekkor mindkét nemzet ugyanegyre gondolt, ugyanegyért lelkesedett: Nagy Károlyért, ki megpróbálta egyesíteni őket s egy nagy, közös birodalomba vonni össze a frankot és germánt.

S midőn a középkor németjei és francziái, a Rajnán innen és túl, e nagy uralkodójokról emlékeztek, történetét ismerni tanulták, ismét össze kellett találkozniok egy más pontban is, mert «Charlemagne» ról és «Karl der

Grosse»-ról ugyanazon művecske beszélte el nekik mindazt, mi a régi nagyságot és dicsőséget juttatta eszükbe s melyet olvastak is mohón, lelkesedéssel s olyan érdeklődéssel, mint a középkorban egyetlen más hasonló művet sem.

Valóban Nagy Károlyt, az ő személyiségét, életét, szokásait, e műből ismerhetjük meg ma is legközvetlenebbül és legjobban s midőn a nagy császár udvarát, hogy ezzel a tudományoknak új életet adjon, a tudósok menhelyévé tette, maga sem álmodhatott törekvéseinek szebb eredményéről, mint a milyen e kis mű létrejövetele volt. Nagy Károly ugyan nem érhette már meg ezt a sikert is, de neve emlékezetessé lett, dicsősége hosszabb időn át fenmaradt e mű által, mint hatalmas hódításai. Azonban halhatatlanná lett maga e művecske, a *Vita Karoli Magni* és halhatatlanná, a középkori történetirás egyik főalakjává tette szerzőjét Einhardot is.

. . . «Azon megbecsülhetetlen szerencséje volt,» — mondja róla Ranke* — «hogy nagy kortársában olyan hősre talált, ki legméltóbb volt rá, hogy történelmi művet írjanak róla; midőn ő, iránta való személyes hálából, a

* Zur Kritik fränkisch-deutscher Reichsannalisten. 411. l.

fiatalságában élvezett szellemi gondviselésért neki emléket emelt, saját magát tette mindörökre elfeledhetetlenné.»

De mig Einhard, a hálás alattvaló és császárjának egykori meghitt bizalmasa, urának életét az utókor számára megirt müvében fenhagyta, magának az irónak életrajzát csak hiányosan lehet összeállítani. Einhard életrajzához a nevezetesebb adatokat főképen csak egy rövid előszó szolgáltatta. Ezt két XV. századbeli és újabban egy harmadik kéziratban találták meg,* Walafrid Strabo reichenaui apát (806. v. 807—849.) írta Einhard művének bevezetéseként.** Ilyen sovány részletekből dolgozták ki, még más adatok felhasználásával Einhard életrajzát, de az még sem válhatott teljessé, sőt még ezen hiányosságában is sok olyan adata van, melyek nem egyebek puszta föltevéseknél, vagy gyönge alapú következtetéseknél.

Einhard a keleti Franktartomány Moingevi (Maingau) nevü megyéjében, vagy kerületében, 770 körül született nemes szülőktől. Baugolf fuldai apát idejéből (779—802) egy Einhart és Engilfrid nevű házaspár javára szóló adomány-

* L. Zeitschrift für Geschichte des Oberrheins. Neue Folge. VII. Jahrg. 314–319. l.

** Walafrid előszavát én is adtam fordításom elején

levél maradt fenn. Ezek valószínüleg az Einhard szülei voltak.[1]

Valódi neve ugyanis az Einhard, vagy Einhart volt, melyen kortársainál és egykorú iratokban is emlitve találjuk és az Eginhard elnevezést csak a XI. századtól kezdve olvassuk, ez tehát csak egyik elferdítése nevének.[2]

A hires fuldai kolostorban, szent Bonifacius vértanú nyughelyén nyerte első kiképeztetését s már serdülő korában oly tehetséget árult el, hogy Baugolf apát a királyi udvarba vitte Nagy Károly pártfogása alá. Ez időben Einhard körülbelől a huszadik évén felül lehetett, mert 791-ben még a fuldai kolostorban írja nevét egy adománylevél alá [3] s így ekkor még nem lehetett az udvarnál.

Pedig ekkor már Nagy Károly udvara régóta központja lett az egész ország műveltségének és közoktatásának. Aachenben az ország előkelő származású gyermekei számára külön iskola volt, hol a királyfiakkal együtt tanítot-

[1] W. Wattenbach Deutschlands Geschichtsquellen. Berlin 1877. I. B. 148. l.

[2] Nevezik még Einhardot Heinardus, Heinhardus, Agenhardus néven is. L. bővebben: Einhardi Vita Karoli Magni. Ed. IV. Hannoveræ VI. l. 1. jegyz.

[3] Die Geschichtschreiber der deut[illegible] Vorzeit. II. Gesammtausgabe. B. XVI., VII. [illegible]

ták őket. A tanítás terén különösen Alcuin (szül. 735 körül Yorkban), ki 782-ben került az udvarhoz, szerzett nagy érdemeket. Itt, ezen körben folytatta és fejezte be Einhard is tanulmányait, ismerkedett meg a classzikusokkal és mint maga Alcuin dicsekedett vele, tünt ki az arithmetikában. Einhard is tagja lett a Károly udvarában alakult irodalmi körnek. Minthogy ezzel is teljesebbé akarták tenni a classicismus utánzását, e körnek minden egyes tagja, működésének megfelelő, többnyire classikus, néha azonban a bibliából vett költői nevet is kapott. Nagy Károly magát Dávidnak nevezte, Alcuint Flaccusnak, Theodulfot Pindarnak, Angilbertet Homernek, Arno érseket Aquilának hivták. Einhard a szintén bibliai Bezaleel nevet kapta, mert ő is, mint Bezaleel, ki a szent sátort és frigyládát készítette és a ki aranyból, ezüstből és rézből mindent tudott készíteni, továbbá «köveket metszeni, foglalni, mesterségesen fát faragni» (Móz. II. 31.) — értett bizonyára az effélekhez.

De nemcsak kézbeli ügyességét bizonyítja ez a név, hanem azt is, hogy a hagyomány hibásan tartotta őt Károly káplánjának és titkárának, mert tényleg a közmunkálatok, nyilvános építkezések vezetője volt.* Annyit tu-

* Wattenbach i. m. I. B. 150. l.

dunk is, hogy Károly aacheni palotájának építésénél, mint a munkálatok felügyelője szerepelt.* Sirfeliratában Hrabanus Maurus úgy említi őt, mint «a kinek segélyével Nagy Károly sok művet bevégzett» ; ezen «művek» (opera) csakis építési műveket jelenthetnek. Valószínű az is, hogy mint főintéző, az aacheni székesegyház, a mainzi Rajnahíd, s az ingelheimi királyi palota építésében is részt vett; azt pedig, hogy a michelstadti templomot ő építette föl, saját adataiból tudjuk.** A Nagy Károly alatt történt nagyszerü építkezések s különösen a ma is pompás építészeti remekként bámult aacheni dom tervezése, a görög és római építészeti emlékek ismeretében nem kis jártasságot tételeznek föl s már e tevékenysége is azt tanúsítja, hogy Einhard az ország egyik elsőrangú és elég fontos, tudományos és művészi szerepkörrel biró hivatalnoka volt.

De tudunk az ő politikai szerepléséről is. Míg Nagy Károly élt, mindig az udvarnál tartózkodott ; csakhamar megnyerte a császár kegyét, sőt a barátságig menő bizalmas viszony keletkezett köztük és Einhardnak nem egy fontos politikai küldetésben volt része. Már

* Die Geschichtschreiber. XVI. B. X. l.
** U. o. XI. l.

802-ben, midőn a levert szászoktól kezesekül hozott 37 előkelő közül, ő reá is kettőnek őrizetét bizták, az ország nagyjai sorában említik.* 806-ban a császár, mint követét, őt küldte Rómába, bemutatni Leó pápánál abbeli rendelkezését, hogy a frank birodalmat halála után három fia örökölje. De e terv nem volt keresztül vihető, mert már 810-ben meghalt Pipin és egy év mulva elhunyt az ifjú Károly herczeg is ; így azután új intézkedések váltak szükségesekké.

813-ban összejön az aacheni országgyűlés, melyen Károly a frank előkelők beleegyezésével császárrá koronáztatta és uralkodótársul vette maga mellé életben maradt harmadik fiát Lajost. A császár ez intézkedésében nagy része volt Einhardnak is, mert miként azt számos adat bizonyítja, ő volt a rendek szószólója, midőn beleegyeztek a trónutód ilyen kijelölésébe.**

Ez volt Einhard utolsó nevezetes szereplése ura életében, mert már a következő évben meghalt a nagy császár és fia Lajos követte a trónon. Jámbor Lajos alatt sem változott Einhard helyzete; az új császárhoz ép olyan szoros viszony fűzte, sőt ha tekintjük, hogy majd-

* U. o. XI. 1.

** Ermoldus Nigellus II. 31. és következő lapon.

nem egykorúak voltak és hogy együtt neveltettek s növekedtek fel az udvarban, köztük a baráti viszony még meghittebbé fejlődhetett.

Még Nagy Károly életében történt, — a hagyomány szerint — Einhard házassága Immával, a császár leányával. Ezen házasság történetét először egy XII. századbeli lorchi* (laureshami) szerzetes jegyezte fel több más, a kolostorra vonatkozó adat között, midőn Einhard ugyancsak annak tett adományát említette fel azon kapcsolatban, hogy ez a kolostornak szánt ajándék, Michlinstat, miként jutott Einhardhoz. És azóta számos változatban írták meg Einhardnak a király káplánjának és titkárjának szerelmi regényét a szép királyleánynyal Immával. A szép Imma már a görög «királynak» volt eljegyezve, midőn Einhard iránt heves szerelemre lobbant, ki viszonozta érzelmeit. Hosszas gyötrődés után Einhard legyőzte félelmét és azon ürügy alatt, hogy a királytól hoz üzenetet, egy este bejutott a királyleányhoz. A találkozást felhasználva, megvallotta szerelmét; az együttlétben gyorsan eltelt az idő és hajnalhasadtakor Einhard ismét távozni akart kedvesétől. De ekkor vették csak észre, hogy az éjjel nagy hó esett és ha Einhard eltávozik, lába nyomai el fogják árulni.

* Hessen herczegség.

Ekkor Immának akadt az a mentő eszméje, hogy ő hátára veszi Einhardot és úgy viszi el lakására. Igy is történt. A királyleány nyomai nem árulhatták el az éjjeli kalandot, de a koránkelő Károly császár már fenn volt és véletlenül tanúja lett a különös jelenetnek. Hogy mi rejlik mögötte, nem volt nehéz kitalálni; nem is szólt senkinek semmit a dologról.

Einhard érezte bünösségét s furdalta a lelkiismeret; véget akart vetni a viszonynak és a császártól elbocsáttatását kérte. Ürügyül azt hozta fel, hogy szolgálatait nem részesíti kellő jutalomban. Károly türelemre intette s igérte, hogy eleget tesz kérelmének. Egy napon összehívta országa nagyjait és előadta nekik, hogy titkára megalázta a császár méltóságát; elmondta nekik, hogy minek volt véletlenül tanúja s tanácsot kért, miként torolja meg ezt a merészséget. A tanácsosokat nagyon meglepte a dolog; egy részök a császárra akarta bízni az ügy elintézését, mások a legszigorúbb büntetést tanácsolták. Károly mellőzni akart minden büntetést, mert ezzel csak leánya gyalázatát növelte volna, az ő bölcs belátása jobbnak tartotta megbocsátani a vétket és házasság által jóvá tenni az ifjúi könnyelműségből eredt bünt. Behítták a bűnöst s a császár kijelentette, hogy hű szolgálatait megjutalmazza, sőt hogy jövőre is lekötelezze maga

iránt, nagy jutalomban fogja részesíteni, nőül adja hozzá Immát, ki őt hátán vitte és ki már előbb késznek nyilatkozott az Einhard hatalmába bočsátani magát. Most elővezették a piruló Immát is és ott a tanács előtt s annak nagy örömére a szerető pár kezeit egymásba tették. A menyasszonynyal gazdag hozomány, számos jószág jutott Einhardnak és még Lajos az új császár is bőkezű volt iránta, mert ő ajándékozta Michlinstatot neki, mely aztán Einhardtól a kolostor birtokába jutott.[1]

Ezzel véget ér a lorchi szerzetes elbeszélése, de nem ő az egyedüli, ki így szerepelteti Einhardot. A mulinheimi, ma seligenstadti[2] kolostorban levő sírfelirat így emlékezik megalapítójáról:

«Két császár kegyelé Einhardot, ki nyugszik e sirban,
S nője a nagy császár, Károly leánya vala.»

Ezen legalább is XIII-ik századi feliratnál, mint a nyelvezetből következtetni lehet, még újabb eredetü az a sírkő, mely jelenleg az erbachi kastélyban van[3] és eredeti német nyelven így szól:

[1] Die Geschichtschr . . . B. XVI. 46—50. l.

[2] Maina m. Frankfurttól délre.

[3] Erbach város a Mümmling (a Neckar mellékvize) melletti Hessen nagyherczegségben, e mellett van az erbachi grófok hires kastélya.

«Egenhard Der Erste Herr Zu Erbach
Imma Sein Gemahel Des Grossen Kaisers
Caroli Eheliche Dochter Dise Haben
Kloster Seligenstat Am Meyn Gebaut
Und Gestift
Ao DCCCXXIX.»*

A kastély tulajdonosai erre és talán egyéb bizonyítékokra támaszkodva, Einhardra és Immára vezetik vissza eredetüket. **

Így adja elő a hagyomány Einhard és a hatalmas császár leánya házasságának történetét, mintegy ezzel is közelebb akarván hozni egymáshoz ezt a két népszerű alakot, a nagy császárt és káplánját. — A multban még megvolt a történelemben az az élénk érzék a romantikus és csodálatos iránt, mely nem engedte, hogy az ilyen izű dolgokat bonczolgassák, sőt minden alkalmat megragadott a minél rendkívülibb történetek elbeszélésére. Ezért ez a regényes történet bejutott a történeti munkákba is és szilárd, megtörtént dologgá rögződött lassanként, mígnem a későbbi idők történetirói csakhamar részeire bonczolták s rendre megczáfolták a lorchi barát elbészélését.

* Magyarul: Egenhard Erbach első ura, neje Imma Nagy Károly császár törvényes leánya ezen kolostort a Majnánál építették és alapították 829-ben.
** Die Geschichtsch . . . XVI. B. 50. l.

Mint már láttuk, Einhard nem is volt udvari káplán, hanem az országos és császári építkezések fővezetője. Imma nevű leánya nem volt Károlynak s így nem is ez, hanem mint erről maga Einhard is megemlékezik a XIX. fejezetben Hruodtrud nevű volt a görög császár jegyese, ki még atyja életében meghalt. Ha Imma nevű leánya lett volna Károlynak, akkor Einhard, az ő élete megirója, midőn a császári gyermekekről szólt, nem mulasztotta volna el megemlékezni róla. De volt Károlynak egy másik leánya Berhta, kinek Angilberttől már voltak gyermekei, midőn a viszonyt házasság által szentesítették. Ennek az Angilbertnek neve és személye van összezavarva Einharddal. Ez annyival inkább megtörténhetett, mert a két udvari ember közt sok közös vonás és hasonlóság volt. Angilbert is kegyencze volt Károlynak, ő is tudományos ember volt és utóbb pap is. Az Angilbert és Berhta esetét pedig a monda egy másik regényes történetet utánozva szinezte ki olyannak, mint a hogy Einhardra alkalmazva láttuk. Malmesbury Vilmos angol történetiró beszél el ugyanis hasonló esetet, mely III. Henrik nővérével történt volna meg.* A történeti kritika annyit azonban mégis

* Holzwarth F. J. Világtörténet. Ford. Szabó F. III. k. 136. l.

elismer, hogy Einhardnak neje volt és csakugyan Immának hívták, ki Jaffé szerint* Bernhar wormsi püspök és würzburgi apát nővére volt. Megemlékezik Einhard levelében egy Vussinus nevű ifjúról is, kit fiának nevezget, de újabban kétségbe vonták, hogy ez az ő gyermeke lett volna és Abel szerint** meglehet, hogy csak keresztfiát, vagy pedig valamelyik kedvencz tanítványát nevezte e néven.

Ez az Imma van említve, mint Einhard felesége azon 815 jan. 11-én kelt adománylevélben is, melyben az újonnan trónra jutott Lajos császár hű udvaronczát Michlinstat (Odenwald) és Mulenheim birtokával ajánkozza meg. Még ugyanezen évben Einhard már mint pap szerepel a tudósításokban. 815 jun. 3-án Blandivium (Blandigny Gent. m.) kolostor apátjaként említtetik, 816-ban a Rouen mellett fekvő Fontenelle apátságát kapja, majd 819-ben a szt bavoit (Gent m.) és a szt serwatiusit (Maestricht); viselte a szt Chlodowald és páviai keresztelő szt János apátsága főnöki czimét is.

Einhard, mint ennyi egyházi méltóság és javadalom tulajdonosa is az udvarnál maradt, dolgozgatott elhunyt császárja életrajzán és Lajostól, kinek nagy bizalma volt atyja ked-

* Einhardi Vita. K. M. VI. l. 3. jegyzet.

** Die Geschichtschr . . . XVI. B. XXIII. l.

venczéhez, egykori tanulótársához, különböző megbizatásokat nyert. 817-ben a fiatal Lothárt társcsászárnak nevezvén ki, mint tanácsadót melléje rendelte Einhardot; de csakhamar megkezdődnek a különböző viszálkodások, melyek a Nagy Károly idejének nagyságára visszaemlékező és elmúltát fájlaló Einhardot mindjobban elkeserítették s arra indították, hogy a politikai szerepléssel felhagyva, birtokaira vonuljon vissza. Mulinheimban benedekrendi kolostort alapítva, a szerzetesek számára szép templomot építtetett s mindjobban egész törekvése e kolostor felvirágoztatására irányult. Ezen Istennek tetsző foglalkozása utoljára egészen a túlvilági élet iránt való rajongássá vált nála, minden gondját a szent élet képezte ezentúl, 825-ben Ratleik nevű irnokát Rómába küldte, hogy ez szent ereklyéket szerezzen az új kolostor számára.* Hosszas utánjárás és fáradozás után végre csakugyan megkapta és 828-ban Mulinheimba hozatta a két ereklyét, sz. Marcellinus és Petrus csontjait.

De, úgylátszik, mindez nem tudta lekötni teljesen tevékenységét, mert még mindig szerepel, habár csak néha-néha, a nyilvános életben is. Lothártól mikor az 820-ban Olasz-

* Einh V. K. M. VIII. 1.

országba távozott, megvált ugyan, de azért mégis nagyobbára az aacheni udvarnál tartózkodott. Meg is szokta már annyi idő óta az udvari életet és nem is vált volna meg Lajostól sem, ha a körülmények a régiek maradnak. De Nagy Károly és közvetlen utóda Jámbor Lajos közt keserűen kellett tapasztalnia a különbséget. A császár és idősebb fiai közt mind feszültebbé vált a viszony és Lajos abbeli igyekezetében, hogy a Kis Károly (az u. n. Kopasz Károly) részére minél több hatalmat biztosítson, az országnak ügyeit hanyagolta el. Einhard ekkor nagy lépésre határozta el magát. Állítólag egy aquitániai koldusnak Mulinheimban megnyilatkozott Gábor arkangyal intő szavait összefoglalván, 828-ban beküldte a császárhoz, hogy az ország java érdekében még ezt az utolsó próbát is megtegye. De a «jámbornak» nevezett Lajos semmibe sem vette az égből adott tanácsokat, úgy látszik, itt mégis Einhard volt a jámborabb, mert próbája nem sikerült és tovább folyt a régi kormányzás, midőn két év mulva bekövetkezett a katastrópha. 830-ban, midőn a fiúk atyjok ellen fellázadtak, Einhard még Judit császárné udvarában volt és ekkor ismét a békéltető hálátlan szerepét vállalta magára. Szép levelet írt Lothárnak, melyben meginti egykori neveltjét és az atyja ellen fellázadó fiút, a szülők iránt tartozó sze-

retetre és tiszteletre figyelmezteti.* De Lothár sem hallgatott reá. Einhardnak most Judit császárnéval együtt, ennek kérésére Compiegnebe kellett volna utaznia, hogy az ellenségeskedő fiúk és a császár közt a békét közvetítse, de csak Valenciennesig juthatott, mert itt megbetegedvén, hajón Gentbe tért vissza. Minthogy azonban betegsége itt sem szűnt meg, a császártól elbocsáttatást kért, mit meg is kapott.

Einhard ezután még két ízben szerepel a nyilvánosság előtt. Egy levelében Lothárt találkozásra kéri, mi valószinüleg meg is történt. Egy másik levélben tudakozódik, hogy hol lesz és mikor az a gyűlés, mely Nymwégenben volt összejövendő. Ott is van a híres gyűlésben és nagyrésze volt a császárnak fiaival való kibékéltetésében. Ez utolsó szereplése után betegségével mentegetődzve, visszautasított minden meghivást a császártól s végleg visszavonult kedves szentjei mellé; és a folytonos szent elmélkedések, ájtatosságok közt, még irodalmi működésében sem távozott el az ő szent ereklyéi köréből. Megírta 830 körül szent Marcellinus és Petrus csontjai áthozatalának történetét; 835-ben a szent kereszt tiszteletéről írt elmélkedést, melyet Lupus apátnak

* Die Geschichtschr. . . . XVI—XVIII. l.

ajánlott. Több más művet is tulajdonítottak még neki, de újabban kimutatták, hogy azokat mások írták. Sok tekintetben fontos Einhard saját leveleinek gyűjteménye, mert politikai vonatkozásaikkal nemcsak a kor történetére vonatkozólag használhatók fel, hanem több adatot köszönhetünk nekik, írójok és összegyűjtőjök élete egyes, homályos részeinek megvilágításánál is. E levelezések arról is tanúságot tesznek, hogy Einhard még ezután is élénk érdeklődéssel kisérte a politikai viszonyok alakulásait.

Nem sokkal azután, hogy magába vonult, nagy csapás érte: 836-ban elvesztette hű nejét Immát. Élet-társának halála nagy fájdalmat okozott neki; bánatát Lajos császár is enyhíteni kivánta, midőn még ugyanazon évben személyesen meglátogatta öreg barátját. De nehéz volna eldönteni, hogy melyik szorult több vigasztalásra, a többszörösen földig alázott császár, vagy a neje halálán kesergő remete Einhard? Utolsó találkozásuk volt ez! Ugyanazon évben ragadta el mindkettőt a halál. 840-ben márczius 14-én halt meg Einhard, három hónappal előbb, mint hatalmától megfosztott császára. A seligenstadti templomban pihen, kedves szentjei közelében: bizonyára maga kivánta, hogy itt nyugodjék. Egyik barátja a híres Hrabanus Maurus (fuldai apát és

847–856 mainzi érsek) ezt a sírfeliratot* készítette számára:

«Kérlek ezen templomban belépvén, vedd tudomásul,
Hogy ki vagyon, ki pihen, nyugszik e helyen alant
Mert ide, e sírboltba temették azt a nemest, kit
Einhardnak nevezett atyja, midőn született.
Bölcs, okos és igaz életet élt, a beszédhez is értett
S tetteivel soknak vitte előbbre ügyét.
Károly fejedelem ott tartotta az oldala mellett
És biz elég munkát, dolgot adott neki ő.
Mert igazán tisztelte ezen két római szentet,
Testöket elkérvén erre a helyre hozá
Hogy vigaszt, javulást könyörögjenek és az egeknek
Nagy kegyeit kérjék reánk kik alant lakozunk,
Megváltó Jézus, te az emberiség ura, üdve
Add, hogy része legyen boldog örök nyugalom!»

. . . .

Walafrid rövid előszavából kiindulva s más kutatások alapján ez volt az ezelőtt több mint 1000 évvel élt Einhard élete. Ma már azt is tudjuk, hogy Einhard kistermetű ember volt. Walafrid «homuncio»-nak nevezi «nam statura despicabilis videbatur»; kortársai és barátai is beczézgető nevén: Nardulusnak nevezgették és Alcuin epigrammája** szerint:

* Dr. Márki Sándor fordítása (A középkor főbb krónikásai cz. egyetemi előadása Kolozsvártt 1895). Latinul Einh. V. K. M. XI. 1.

** Ugyancsak Dr. Márki Sándor fordítása szerint. (Id helyen.) Lat. U. O. XI. 1. 5. j.

«Csak kicsiség igazán mindenkinek a szeme fénye
Mégis az emberi test mozgásait ő igazítja.
Nardulus így igazítja saját háznak a táját: [mégy.»
«Üdvözlégy, *kicsi Nardulusom!* mondjad, ha felé

De a kis Einhard, a nagy császár élete megirásával, nagygyá tette nevét a középkor történetirói sorában.

A *Vita Karoli Magni*, mely Einhard nevét megörökitette, első művei közé tartozik, de már érett férfi korában írta. Még akkor, midőn az udvari élettől nem vált meg s élénk emlékezetében állott a nagy császár élete és minden cselekedete.

A 820-ik, tehát Károly halála után a 7-ik évben már készen volt az életrajz. Ezt onnan lehet következtetni, mert 821-ben a sindleozesauvai (ma Reichenau, a Boden-tó mellett), kolostor könyvei között említik és már a 830. vagy 831-ik évben, mint azt egyik barátjának, Lupusnak hozzá intézett leveléből ki lehet venni, a műnek és szerzőjének hire már messze földön elterjedett.

De azon nem is csodálkozhatunk, hiszen a nagy császár uralkodása eseményekben oly gazdag volt s ez események oly sok nemzetre birtak jelentőséggel; maga a császár egyénisége is az egész művelt világ érdeklődését köthette le. Midőn nem sokkal halála után egy művecske jön létre, mely mindezekkel foglalkozik, ter-

mészetes, hogy mindenki e művet akarta ismerni és olvasni. És méltán, mert ez a mű nemcsak tárgyánál fogva hathatott, jól is volt megirva.

Első sorban stilusa volt csodálatra méltó. «Einhard — mondja róla egyik újabbkori történész * — nemcsak latin szavakat írt, hanem valóban latinul is.» Művében teljesen a classikus nyelv uralkodik, kifejezései, szavai nem vallanak középkori latinságra, hanem teljesen a régi római remekiróknál csodált stilusra törekszik. S hogy ezt elérje, mily alaposan kellett a régi classikus műveket tanulmányoznia, ismernie. De túlságosan elmerült a régi művek olvasásában és azok oly nagy hatást gyakoroltak reá, hogy az alól nem bir szabadulni; folyton lelke előtt állván ama régi történetirók stilusa, műveik alakja, kifejezéseik, munkájoknak elrendezése, elveszté önállóságát, eredetiségét és természetességét. Midőn classikus latinsággal akart irni, kit vehetett volna mást például, mint a latin próza megteremtőjét Cicerót, az ő remek stilusát; s az a latin nyelv, melyen Einhard ir, ha nem is éri el Ciceróét s ha itt-ott a nyelvtan ellen is vét, csakugyan messze felülmulja a közép-

* Abel Otto a Die Geschichtschreiber d. d. Vorzeit B. XVI., XXV. lapján.

korban az irodalomban és közéletben egyaránt divatozó romlott latinságot. Ez pedig nagy érdeme.

A classicitásért való rajongása azonban magával ragadta és túlzásba vitte, midőn egy más irót példányképül véve, annak irói modorát csempészte be művébe. C. Suetonius Tranquillus egyik műve, a «Vitae XII imperatorum» volt e minta Einhardnál, de nem csak ebből veszi néha itéleteit is, hanem művének nehány helye még Paulus Diaconus egyik művére (De episcopis Mettensibus) is emlékeztet.

A Suetonius tizenkét császára közül főképen az Octávianus Augustus életrajza volt Einhardnál a minta, mely után Nagy Károly életét megirta. Talán van is némi hasonlóság a két uralkodó története között. Augustus Kr. e. 31-ben megalkotja a római császárságot, mely Augustussal 476-ban megszünik, de az első római császár után 831, az utolsó megbuktatása után 324 évvel Nagy Károly az, a kit 800-ban újra római császárnak szólítanak. Mint uralkodó is nagy volt mind a kettő; Augustus is harczol Hispániában, Pannóniában, Germániában, ő is oly nagy pártolója a tudományoknak, melyek alatta is, mint Nagy Károly alatt, addig el nem ért virágzásra emelkednek. Az épitészet is nagy lendületet

nyert Augustus alatt, Nagy Károly építési szenvedélye és nagyszerű építkezéseinek egyik-másik, korunkig fenmaradt emléke ugyanerről tanuskodik. Meglehet ezen és más hasonlóságok tüntek föl Einhard előtt, midőn Suetonius Augustusát olvasta; de a hasonlóságoknál több a különbség a két császár közt, mintsem az egyikről mondottakat alkalmazni lehetett volna a másikra a nélkül, hogy néha az igazság is csorbát ne szenvedjen.

Ranke* jogosan találja feltünőnek, hogy Einhard, midőn a történelem egyik legnagyobb és legritkább alakját akarja rajzolni, szókat keres régi iróknak egy-egy római imperátorról megirt műveiben, hogy azután azokkal saját császárját rajzolja, azoknak kikapott jellemzéseit saját jellemzéseiben alkalmazza: e jellemző részeket néha szóról-szóra találjuk meg Einhardnál. Suetonius befolyását az egész életrajzon keresztül végig lehet kisérni; ha más nem, legalább egy-egy kifejezésmód közbeszövése által tartja fenn az összeköttetést, más helyeken azután, a hol nem hadjáratokról van szó, még szabadabb kezet nyer, hogy szorosabban csatlakozhassék az előtte leyő munkához.

* Zur Kritik fränkisch-deutscher Reichsannalisten. 416. l.

Minderre talán befolyással volt az akkor divatba jött, valósággal korai renaissancenak nevezhető rajongás, minden iránt, a mi classikus. Ennek befolyása alatt Einhard a régi császárokra gondolt, midőn az új császár életrajza megirására készült és a mint Károly mindenben utánozni igyekezett azokat, Einhard azok életrajza alapján írt róla.

Nagy Károlynak így megalkotott képe, inkább egy római császárhoz hasonló, mint a frank királyhoz; Suetoniust utánozva Einhard nem irhatott annyi közvetlenséggel és eredetiséggel, néha ugyan a szenvedély hangján, mint a középkor többi krónikásai. De másfelől megbecsülhetetlen előnyökkel is járt ez a kategoriák szerint való irás. Ennek köszönhetjük a hősnek tökéletesen kidolgozott és kidomborított alakját s azt is, hogy míg egyfelől, mint Suetonius utánzója — mint oda nem illőket — elhagyott sok apró érdekes részletet hőse életéből, másrészt sok olyan körülményt kénysze-rült megemlíteni, miket, ha önállóan dolgozik, valószínűleg kifeledett volna.

Igy történt, hogy nem a háborúk hosszadalmas leirását tartja művében első sorban szem előtt, hanem feladatának megfelelően az élet és jellemrajz megirását. Igaz ugyan, hogy ez nem mindig sikerül neki, mert sok helyt a háborúk vázlatos leirása helyett inkább azok

okairól ir, vagy egy-egy jelentéktelenebb epizódot illeszt művébe, mint a szász háborúknál, vagy a hispániai hadjáratnál, de meglehet, hogy ilyen helyeken maga sem volt tisztában a dolgok menetével.

Vannak tévedések is a műben, így különösen az évszámokban. De feltünő, Einhardnál, hogy mily kevés évszámot ád művében; mindig utánszámításra, vagy épen segédkönyvre van szükségünk, ha az elbeszélt események idejére nézve tájékozást akarunk szerezni magunknak.

Ebből is látszik, hogy Einhard fősúlyt helyezett Nagy Károly szokásainak, viselkedésének, életmódjának leirására és jellemének rajzolására. Ezen feladat teljesítésekor azonban sohasem válik túlságos dicsőitőjévé hősének. Mily különbség van például Einhard és a mindjárt utána irt Theganus, Jámbor Lajos életirója között, kinek művéből már a felületes olvasásra is kirí az elfogult pártszempont. Einhard ellenben, ha Károly háborúiról beszél is, akkor sem zeng dicshimnuszokat, sőt csodálni lehet, hogy olyankor is, midőn valóban helye lehetne a lelkesedésnek, mennyire meg tudja tartani a mérséklet hangját. De Einhard hangja azért sohasem válik hideggé, vagy közönyössé, a szeretet melege hatja át mindenütt. Azon szeretetté, mely őt müve megirására inditotta; és

valóban háláját semmivel sem tanusíthatta ékesebben, mint emlékének e mű által való fentartásával.

Hogy a *Vita Karoli Magnit* mily nagy érdeklődéssel és mily sokat olvasták, mi sem bizonyítja jobban annál a ténynél, hogy körülbelül 80 másolatban és átirásban maradt fenn e mű,* Német, Olasz, Franczia, Angolország, Ausztria, Svájcz, Belgium stb. könyvtáraiban elszórva levő codexekben. Csak az a kár, hogy a legrégibb, IX-ik századbeli átirások ideje is Einhard halála után 50 60 évvel későbbi.** Midőn egy műnek oly sok idő, több mint ezer év eltelte után is annyi másolata marad fenn, a *Vita Karoli* mily óriási elterjedéséről tesz ez tanuságot! És minek köszönhette Einhard műve olvasottságát? Első sorban a tárgynak, a melyről irt, továbbá királyának, közvetlen és vonzó előadási módjának stb. Azon hatás, mit olvasóira gyakorolt, visszatükröződik nem egy középkori történetiró művében és pedig nemcsak kortársai, hanem utána sok idővel élt krónikások is olvasták a *Vita Karolit* s vettek példát róla. Igy a fuldai Einhard, ki 830 körül írt, a fontanellei krónikás, Anonymusés Theganus Jámbor Lajos élete megirói

* Einh. V. K. M. XV. 1.
** U. o. XVI. 1.

részint lemasolták, részint utánozták (Theganus) a *Vita Karolit*. A IX. század közepén iró fuldai Rudolf barát sokat vett át tőle; Arnulf idejében az u. n. Poeta Saxo versekbe szedte, a XII-ik században Rachwinus, Frigyes császár életirója szintén emlékeztet reá.*

De nemcsak kéziratokban terjedt el Einhard műve mindenfelé, hanem midőn a nyomtatás feltalálása megkönnyítette a jeles munkák terjesztését, még nem is telt el egy század és már kiadták a *Vita Karoli Magnit* és azóta aztán hosszú sorban követték egymást különböző kiadásai.

Nyomtatásban először Nuennar adta ki 1521-ben Kölnben, melyet többször megismételtek. Igy 1532-ben, 1561-ben, 1616-ban stb. külömböző helyeken.** Kiadta még Reuber Justus 1584-ben, 1619-ben stb., Freher 1613 ban, Düchesne András 1636-ban, Bolland 1643-ban, Bessel Frigyes 1667-ben, Schmincke János Hermann 1711-ben, Bouquet 1744-ben, Heerkens Miklós 1755-ben, Bredow Gábor Gottfried 1806-ban. 1829-ben Pertz is kiadta, Ideler 1839-ben lefordította németre, Teulet 1840-ben francziára. Jaffé 1867-ben a Monumenta Carolinában adta közre, ezt 1876-ban megismételte.

* Einh. V. K. M. XIII. l.
** Einhardi Vita K. M. XIII—XIV. lap.

Jelenleg a Scriptores Rerum Germanicarum 4-ik kiadásában jelent meg utoljára 1890-ben. Németül már öt külömböző fordítása készült; utoljára lefordította Abel Otto a Die Geschichtsschreiber der deutschen Vorzeit czímű vállalat II. kiadása XVI. kötetében. Francziáúl hét fordítása ismeretes.* Magyar fordításban még nem jelent meg.

* Einhardi V. K. M. XV. l. jegyzet.

WALAFRID ELŐBESZÉDE.

A dicső Károly császár élettörténetét és tetteit köztudomás szerint Einhard irta le és minthogy majdnem mindennek szemtanuja is volt, tette a tiszta igazság bélyegével hitelessé; az az ember volt ő, a ki korának összes udvari emberei között nemcsak tudományával, hanem talpig becsületes jellemével is kiváló dicséretre érdemes. Ő keleti Frankországban, Moingewi nevű vidéken született; a fuldai kolostorban szent Bonifacius vértanú vezetése alatt nyerte első, gyermekkori neveltetését. Innen azonban inkább rendkívül jó felfogása és értelmessége miatt, mely már ekkor elárulta ő nála később felragyogott nagy bölcseségét, mint kevésbbé kitünő származása s előkelő volta miatt, Baugolf az említett kolostor apátja Károly udvarába vitte. Ő ugyanis az összes uralkodók között a legnagyobb buzgóságot fejtette ki a bölcs emberek szorgalmas felkutatásában, hogy

őket pártfogásába vegye és hogy ezek minden igyekezetökkel a tudományoknak szentelhessék magokat. Ez által ő Istentől reá bizott országának ködös, és hogy úgy mondjam, majdnem sötét téreit Isten segitségével — az egész tudománynak új, e barbárműveletlenségre azelőtt nagy részben ismeretlen sugáraival világitotta meg. Most azonban, midőn a tudományok ismét ellentétökig hanyatlanak vissza, a bölcseség világossága mindinkább gyengül, mert már kevésbé becsülik meg. Tehát ez az említett emberke — mert termetére nézve egészen jelentéktelen kinézésű volt Károlynak, a bölcseség kedvelőjének udvarában okosságával és becsületességével dicsőségének oly nagy növekedését érte el, hogy a királyi felség szolgái közt majdnem senkisem volt, kire azon idők leghatalmasabb és legbölcsebb királya meghittségének jeléül több titkát bízta volna. És valósággal nem méltatlanul; mert nemcsak magának Károlynak idejében, hanem — mi még csodálatosabb, Lajos császár alatt is, midőn a frankok országa a számos különböző zavarok közt hányódott és sokszor szenvedett károkat, bizonyos csodálatraméltó és Istentől sugallt előrelátással és megfontolással Isten segedelméből úgy tudott őrködni, hogy a gyöngeség elnevezése, mi sokaknak irigységét és megvetését okozta, őt sem igen

korán el nem hagyta, sem kikerülhetetlen veszélyekbe nem sodorta.*

Ezeket azért mondjuk, hogy az ő szavai igazságában bárki is kevésbbé kételkedhessék, mert tudnunk kell, hogy ő nemcsak pártfogója iránti szeretetének tartozott kiváló dicséretet zengeni, hanem az olvasók tudvágyának is a tiszta igazsággal akart szolgálni.

Ezen kis művet én Strabo, czimekkel láttam el és fejezetekre osztottam, úgy a mint legjobbnak véltem, hogy mindenhez könnyebben lehessen hozzáférni.**

* Maga a mondat nem igen érthető. Némely kéziratban (a freiburgi) «subtilitatis nomen» (gyöngeség elnevezése) és a «risum» helyett «sublimitatis» és «casum» van. Ez esetben «a másoknak irigységet és bukást okozó állást nagy veszély nélkül megtartotta», lesz a fordítás.

** Walafrid ezen czímezéseit fordításomban elhagytam.

EINHARD

NAGY KÁROLY ÉLETE.

ELŐSZÓ.

Midőn elhatároztam, hogy megirom az én uramnak és pártfogómnak, a kitünő és méltán nagy hirnevű Károly királynak élete történetét, nyilvános szereplését és viselt dolgainak java részét, a lehető legnagyobb rövidségre törekedtem, mert czélom az volt, hogy semmit sem feledjek ki abból, mi tudomásomra jutott, de másrészt bőbeszédűségemmel se riaszszam vissza azokat, kik minden új dologtól idegenkednek, ha ugyan valamiképen el lehet érni, hogy újabb keletű munka meg ne botránkoztassa az olyan embereket, kiknek a régi művek sem tetszenek, pedig ezeknek szerzői a legjelesebb és legékesebbben szóló emberek voltak. És habár nem vonom kétségbe, hogy több is van olyan, ki visszavonulva a világ zajától a tudományoknak szenteli magát és a jelenkor eseményeit sem tartja oly jelentékteleneknek, hogy mindent, mi mostanság történik, az elfeledésnek dobjon oda és mintha nem volna méltó a feljegyzésre, hallgatással mellőzzön;

sőt indíttatva a halhatatlanság utáni vágytól, inkább mások nagyhírű tetteit is meg akarná valamiképen irni, mintsem hogy semmit sem irva, a saját neve emlegetésétől megfoszsza az utókort; de én azt hiszem, hogy az ilyenforma iróskodás gyanúja nem tarthat vissza engem, mert jól tudtam magamról, hogy senki sem irhatja meg igazabban mindazt, mit én magam is átéltem, szemeimmel láttam és mint mondani szokás, hitelesen tapasztaltam és azt sem tudhattam biztosan, hogy megirja-e másvalaki azokat, vagy nem. Jobbnak láttam, ha másokkal együtt ugyanazokat a dolgokat hagyom emlékezetül az utókorra, minthogy elnézzem, hogy a saját korában a legnagyobbnak ismert és legjelesebb király dicső élete és a mostani idők emberei által elérhetetlen tettei emléke a feledés homályában enyészszen el. Volt még egy más, nem kevésbé alapos okom is, mely akár egymagában is elég lett volna, hogy engem ezek megirására késztessen: ez a reám fordított gond és a mióta udvarába jöttem, a vele és gyermekeivel összekapcsoló szakadatlan baráti viszony; ez által engem úgy lekötelezett és életében, valamint halála után is annyira adósává tett, hogy méltán látszanám hálátlannak és mondhatnának ilyennek engem, ha megfeledkezve az oly sok reám halmozott jótéteményről, elhallgatnám az én legnagyobb

jótevőmnek és a legkitünőbb és legérdemesebb férfiúnak tetteit és ha eltűrném, hogy az ő életéről, mintha sohasem is létezett volna, semmi följegyzés és semmi őt megillető dicséret fenn ne maradjon; ennek megirása és kifejtése nemcsak az én hitvány és elenyészően csekély tehetségemet, de még Tullius ékesszólását is próbára tehetné. Tehát figyelmedbe ajánlom e könyvet, mely a nagy és kitünő férfiúról megemlékezik; az ő tettein kívül, abban még csak az a csodálatraméltó, hogy én barbár, frank ember létemre, mint a ki nagyon kevéssé vagyok jártas a rómaiak nyelvében, azt tettem föl magamról, hogy képes vagyok valamit helyes és jó latinsággal megirni és olyan vakmerőségre vetemedtem, hogy daczolni merek Cicero azon szabályával, melyet ő Tusculanumai első könyvében * a latin irókra vonatkozólag így fejezett ki: «Gondolatainkat irásba foglalni – így szólt, – ha azokat sem elrendezni, sem szépen kifejezni nem tudjuk, és egyéb gyönyörűséget sem igérünk az olvasónak, nem egyéb, mint felelősség nélkül visszaélni az idővel és az irással». A kitünő szónok e szavai visszariaszthattak volna az irástól, ha már előbb el nem tökéltem volna magamat arra, hogy in-

* Tusculanarum disputationum libri V. Ad Brutum L. I. cap. 3.

kább kiteszem magamat az emberek megitélésének és inkább hírnevemet veszélyeztetem, mintsem megiratlanul hagyjam egy ily nagy ember élete történetét csak azért, hogy saját magamat kiméljem.

KÁROLY CSÁSZÁR ÉLETE.

I. fejezet.

A Meroingok családja, melyből a frankok királyaikat választani szokták, a hagyomány szerint egészen Hilderic királyig[1] állott fenn; őt István római püspök[2] parancsára megfosztották koronájától és haját lenyirván,[3] kolostorba zárták. De habár tényleg ő benne halt ki a család, már régóta nem volt annak semmi hatalma és a haszontalan királyi czímen kívül semmi hatásköre. Az ország vagyona és hatalma ugyanis a palota főhivatalnokai kezében volt, kiket maiordomusoknak hivtak és a kik az ország kormányzását is intézték. A király-

[1] III. Hilderic, kit Soissonban tettek le a frankok.

[2] Már Zachariás († 752. márcz. 14-én), István elődje rendelte el a frank király letételét és II. István (752—757) csak hozzájárult akaratához.

[3] A hosszú haj az előkelők viselete volt. Midőn tehát Hilderic haját lenyirták, ezzel külsőleg is méltatlanná tették a királyi méltóságra.

nak nem volt mit tennie, mint hogy egyedül a királyi czímmel megelégedve, hosszú hajjal és nyiratlan szakállával a királyi székben üldögéljen és játszsza az uralkodó szerepét; kihallgatja a különböző követeket és midőn eltávoznak, mintha saját elhatározásából tenné, megadja nekik a betanított, vagy ráparancsolt feleleteket. Mert a puszta királyi czimen és egy bizonytalan életjáradékon kívül, mit neki az udvarmester juttatott, saját tetszése szerint, semmi egyebe nem volt, mint egyetlenegy csekély jövedelmet hajtó jószága, a hol lakott és a honnan csekély számú szolgaszeméIyzete kikerült, ez végezte el a szükséges szolgálatokat és neki engedelmeskedett. Ha valahová menni kellett, ökörszekérre ült, melyet járomba fogott ökrök húztak és falusi szokás szerint béres hajtotta. Szokás szerint így ment királyi palotájába és népének nyilvános gyűlésére, mely évenként az ország ügyei elintézésére összejött és így tért ismét haza. Az országot udvarmester kormányozta; az ő gondja volt úgy a belügyi, mint a külpolitikai ügyeket elvégezni és ezeket illetőleg intézkedni.

II. fejezet.

Pipin[1], Károly király atyja, már mintegy öröklés útján töltötte be ezt az állást, midőn Hildric elvesztette trónját. Az ő atyja ugyanis, Károly[2] volt, a ki a hatalmat magoknak követelő főurakat egész Frankországban leverte és a sarraccénokat, kik el'akarták foglalni Galliát két nagy csatában, először Pictavium városánál[3] Aquitaniában, azután Narbona[4] mellett a Birra folyónál úgy megverte, hogy kénytelenek voltak Hispaniába visszatérni. Még atyjától Pippintől[5] örökölte ő ezt a hivatalt és kitünően töltötte be. Pedig a nép e méltóságot rendszerint csak olyanra ruházta, ki nemcsak előkelő családból származott, hanem gazdagsága által is kitünt a többiek közül.

Miután Pippin, Károly király atyja, ezen nagybátyjától és atyjától reá és testvérére Karlomannra maradt hivatalt ezzel együtt néhány évig a legnagyobb egyetértésben az

[1] Kis Pippin (741—751-ig majordomus, 751—768-ig király).
[2] Martell Károly (714—741).
[3] A mai Poitiersnál 732-ben.
[4] Narbonne 737.
[5] Heristali Pippin (681(?)—714).

említett király alattvalójaként viselte, testvére Karlomann bizonytalan okokból, de valószínüleg a szemlélődő élet iránti vonzalomból, lemondott a mulandó világi hatalom gondjairól* és Rómába vonúlt vissza kipihenni magát; itt szőrcsuhát öltve, baráttá lett és a Soracte hegyén,** szent Silvester temploma mellett épített klastromban, az e czélból velejött barátok társaságában néhány évig élvezte az óhajtott nyugalmat. De fogadalma teljesítése végett Frankhonból sok előkelő zarándokolt Rómába és őt, mint egykori urát, egyik sem akarta elkerülni; így aztán gyakori látogatásaikkal megzavarták nyugalmában, melyben olyan öröme telt és e hely elhagyására kényszerítették. Belátta ugyanis, hogy ezek a sűrű látogatások akadályozzák őt szándékában és elhagyván a hegyet, Samnium tartományba távozott, a Casinum hegyén levő szent Benedek-kolostorba; itt töltötte el, ájtatosságok gyakorlásában, mulandó életének hátralevő részét.

III. fejezet.

Pippin pedig a római püspök jóváhagyásával majordomusból királylyá tétetett és miután

* 747-ben.
** Monte Sant Oreste, Rómától északra.

15, vagy több évig egymagában uralkodott a frankokon, az aquitaniai háború után, melyet Waifarius aquitaniai herczeg ellen kezdett és kilencz évig folytatott, halt meg Páris környékén vízkórságban; két gyermeket hagyott maga után Károlyt és Karlomannt és Isten akaratjából ők követték az uralkodásban. A frankok ugyanis általános gyűlést tartván, mindkettőjöket királylyá választották, de azon föltétellel, hogy oszszák fel egyenlően egymás közt az egész ország területét; és pedig Károly kormányzása alá kerüljön az a rész, mely atyjoké Pippiné volt, Karlomann pedig azt a részt kapja, melyet nagybátyjok, Karlomann kormányzott. A föltételeket mindkét részről elfogadták s mindkettő átvette a megállapitott módon elosztott országnak reá eső részét.* Ez a szövetség meg is maradt közöttök, habár fentartása a legnagyobb nehézsé-

* Itt téved Einhard, mert nem épen így történt a testvérek osztozkodása. 741-ben Martell Károly felosztása szerint Pippin Neustriát és a Provenceot, atyja Karlomann, Austrasiát, Alemanniát és Thüringiát kapja. Most 768-ban azonban Károly Thüringiát, Austrasiát és Neustriát kapta részéül, Karlomann pedig Burgundiát, a Provenceot és Alemanniát a régi tartományok közül. Tehát Einhard épen ellenkezőképen beszéli el a felosztást, kivéve Alemanniát és Neustriát, melyeket csakugyan az ő közlése szerint osztottak el.

gekbe ütközött, mert Karlomann részéről sokan igyekeztek az egyetértést megzavarni, úgy hogy némelyek arra is gondoltak, hogy háborúba keverjék őket. De, a mint a következés mutatta, több volt ebben a nagyítás, mint a veszély, mert Karlomann halála után az ő neje[1], fiaival és néhány magasabb rangú hívével együtt Italiába menekült és minden ok nélkül elfordulva férje testvérétől, gyermekeivel együtt Desiderius longobard király oltalma alá helyezte magát. Karlomann két évi együttes kormányzás után halt meg[2]; Károlyt pedig testvére halála után az összes frankok közakarattal királylyá választották meg.[3]

[1] Némelyek szerint Girbergának hívták, 770-ben Karlomanntól egy Pippin nevű fia született (Die Gesch. B. XVI. 10. l. 2. jegyzet).

[2] Ez rosszúl van Einhardnál, mert Karlomann Pippin halála után (768. szept. 24.), 768. okt. 9-én koronáztatott meg és 771. deczember 4-dikéig uralkodott. Ezek szerint uralkodása a 769., 770. egész évekre, 771-ből 11 hónapra és 4 napra, 768-ból három hónapra terjed; tehát uralkodási ideje nem két év, hanem három év és két hónap (Scriptores Rerum Germ. Einhardi Vita K. M. Editio quarta 5. l. 2. jegyzet).

[3] 771. decz. 4.

IV. fejezet.

Az ő születéséről* csecsemőkoráról, sőt gyermekéveiről is irni - úgy vélem dőreség volna, mert sem irásban soha semmit föl nem jegyeztek erről, de még csak olyan ember sincs, a ki azt mondhatná magáról, hogy ezekről tudomása van. Azért elhatároztam, hogy egyenesen áttérek tettei leirására és jelleme rajzolására; elhagyva a kétséges dolgokat, elbeszélem és fejtegetem élete többi részleteit. Ezt pedig akként szándékozom megtenni, hogy először itthon és külországokban viselt dolgait, azután szokásait és hajlamait, végül

* Mint tudjuk, maig sincs tisztázva Nagy Károly születése helyének, sőt évének kérdése sem. Valószínüleg 742-ben született, mit Einhard is bizonyít, midőn műve 30. fejezetében 72 évesnek mondja a meghalt császárt. Születése napja még bizonytalanabb; egy adat április 2-ára teszi, de a név oly határozatlanúl van megjelölve, hogy Vastag Károly is érthető alatta. De legbizonytalanabb születéshelye. Ismeretes, hogy e tekintetben Homerral szokták összehasonlítani, mert mind a kettőnél hét várost vitatnak szülőhely gyanánt. Nagy Károly «szülőhelyei» a következők: Páris, Ingelheim, Worms, Jupil (Lüttich mellett), Aachen, Gross-Vargel (Thüringia az Unstrut mellett), Karlsburg (a Wurmsee mellett Bajorországban).

uralkodását és halálát beszélem el, azalatt pedig semmi olyant, mi ismeretreméltó és a mit tudnunk érdemes, elhagyni nem fogok.

V. fejezet.

Összes háborúi között első volt a még atyja által megkezdett, de be nem fejezett aquitaniai háború, melyet, mivel úgy látszott, hogy hamar befejezheti, még testvére életében megindított s tőle segélyt is kért hozzá. És habár testvére a megigért segítséggel cserben hagyta őt, a megkezdett vállalatot a legserényebben folytatta és szándékától el nem állott, a megkezdett munkát abba nem hagyta addig, míg a mit kivinni akart, bizonyos állhatatossággal és kitartással tökéletesen be nem fejezte. Mert Hunoldot, ki Waifarius halála után Aquitaniát elfoglalni és a már teljesen bevégződött háborút megújítani törekedett, arra kényszerítette, hogy hagyja el Aquitaniát és Wasconiába* meneküljön. De azt sem tűrte el, hogy itt maradjon, hanem átküldött a Garonna folyón és Lupus wasconiai herczegnek követei által meghagyta, hogy a menekültet azonnal adja ki s azt igérte, hogy ha ezt azonnal meg nem teszi, háborúval fogja kierőszakolni. Lu-

* Gascogne 769.

pus pedig megfontolván a dolgot, nemcsak kiadta Hunoldot, hanem tartományával együtt ő maga is meghódolt.

VI. fejezet.

Befejezvén a háborút és Aquitaniában rendbe hozván az ügyeket, midőn már uralkodótársa is megvált az élettől, hajlott Adorján római püspök könyörgő felhivására és a langobárdok ellen háborút inditott. István pápa kérésére ezt már előbb atyja is megtette, de nagy akadályok kerültek útjába, mert tanácsurai közül néhány előkelő frank alattvalója ellene volt szándékának és nyiltan kimondta, hogy elhagyja a királyt s hazatér. Mégis megkezdték Haistulf király ellen a háborút és rövid idő mulva be is fejezték. Azonban, habár tényleg neki is hasonló, sőt azt lehet mondani, ugyanazon oka volt a háború megindítására, mint atyjának, azért mégis egészen más erővel harczoltak és más volt a végeredmény is. Pippin ugyanis Ticenumnak* nehány napi ostroma után kényszerítette Haistulf királyt, hogy túszokat küldjön, a rómaiaktól elrabolt városokat és erősségeket visszaadja és esküvel erősítse meg, hogy azo-

* Pavia 756.

kat vissza nem veszi; Károly azonban, a mint egyszer hozzákezdett a háborúhoz, mindaddig nem nyugodott, míg a hosszas ostromban kimerült Desiderius királyt meghódolásra nem indította;[1] fiát Adalgist is, kibe mindannyiok reménye összpontosult, kényszerítette, hogy nemcsak az országból, hanem egész Itáliából meneküljön és mindent, a mit a rómaiaktól elraboltak, visszavett, a viszonyokkal elégedetlen Hruodgaust, Forumiulium[2] herczegét leverte és egész Itáliát uralma alá hajtotta.[3] Végül Pippin fiát a leigázott ország fejévé tette. Leirhatnám e helyen azt is, hogy midőn Itáliába ment, mily nehéz volt az Alpokon való átkelés és hogy a frankok mily roppant erőfeszítésekkel jutottak át az úttalan hegyeken, az égig nyúló kősziklákon és meredek hegycsúcsokon, de jelen munkában inkább csak életének és nem hadviseléseinek történetét szándékom följegyezni. Ezen hadjárat végeredménye volt Itália leigázása; Desiderius király örökös számüzetésre itéltetett, fiát Adalgist kiüzték Itáliából és a langobard királyok hódításait a római egyház fejének, Adorjánnak adták vissza.

[1] 774-ben.
[2] Friaul, 776-ban.
[3] 781-ben.

VII. fejezet.

Ezután megújúlt a szász háború, mely mintegy csak szünetelni látszott. Ennél hoszszasabb, elkeseredettebb és fáradságosabb háborúja nem volt a frank népnek; mert a szászok, miként Germániának majdnem öszszes nemzetei, vad természetüek, bálványimádók és a mi vallásunknak ellenségei voltak és az isteni és emberi jog megsértését és lábbal tapodását nem tartották becstelenségnek. Ok is volt rá elég, mi a békét bármikor megzavarja. Ugyanis a mi határaink és az övéik, hol nagyobb erdők, vagy közbeeső hegygerinczek határozott válaszfallal mindkét rész területeit nem különítik el, majdnem mindenütt sík vidéken találkoztak, hol kölcsönösen napirenden voltak a gyilkolások, rablások és gyujtogatások. Mindez a frankokat annyira feldühösítette, hogy már nem elégedtek meg a kölcsön visszaadásával, hanem helyesebbnek tartották nyílt háborút indítani ellenök. Megindult tehát a háború és mindkét részről nagy elkeseredéssel, de mégis a szászoknak és nem a frankoknak nagyobb kárára teljes 33 évig folyt.* E háborúnak bizonyára hamarább vége

* 772—804-ig tartott e háború, tehát csak 32 évig.

szakad, ha ez a szászok hitszegései mellett, lehetséges lett volna. Bajos lenne megmondani, hányszor győzettek le és hódoltak meg alázatosan a királynak, hányszor igérték meg, hogy eleget tesznek a parancsoknak, a követelt kezeseket ellenkezés nélkül kiadják, a küldött követeket elfogadják; és néhányszor úgy megpuhították és megzabolázták őket, hogy még azt is megfogadták, hogy készek a bálványimádásról lemondani és a keresztyén vallást fölvenni. De a hányszor igérték, hogy megteszik ezeket, ugyanannyiszor voltak készek mindent ellenkezőképen végbevinni; nem lehet meghatározni, hogy tulajdonképen melyikre voltak hajlandóbbak, mert mióta megkezdődött ellenök a háború, alig telt el esztendő, melyben ilyen változáson át nem mentek volna. Azonban a király nagy lelkét és jóban-roszban egyformán állhatatos jellemét az ő állhatatlanságuk nem törhette meg és föltett szándékában sem ingatta meg az efféle. Sohasem tűrte el, hogy ha ők valami olyant elkövettek, büntetlenül maradjanak, hanem vagy ő maga személyesen, vagy grófjai által küldött sereggel megboszúlta a hitszegést és méltó büntetést szabott reájuk, mígnem minden ellenállást levervén és mindenkit hatalma alá hajtván az Albis* folyam

* Elbe.

mindkét partján lakók közül 10,000 embert feleségestül és gyermekestül együtt elvitetett és Galliában meg Germániában csoportokra osztva különböző vidékeken letelepítette. Az annyi éveken át folyt háborúnak a király által megszabott és általok elfogadott azon föltétellel lett vége, hogy felhagyván a bálványimádással és ősi vallásukkal, elfogadják a keresztyén vallást s ennek szentségeit, és a frankokkal egyesülve, velök egy népet alkotnak.

VIII. fejezet.

Bármily hosszú ideig tartott is ez a háború, ő maga csak kétszer vett részt személyesen a csatában; egyszer Osnegg* hegye mellett, a Theotmellnek nevezett vidéken és másodszor a Hasa** folyó mellett, és pedig ugyanazon hónapban, néhány nap lefolyása alatt. E két csatában az ellenséget úgy megverték és annyira legyőzték, hogy ezután az nem merte többet a királyt csak akkor ingerelni és támadásának ellenállni, ha valamely erősségtől védett helyen volt. E háborúnak mégis számos

* Osning, Detmoldban 783-ban.

** Haase. Osnabrück közelében történt a csata, azon a helyen, melyet a középkorban Schlachtvörderbergnek neveztek; jelenlegi neve «die Clus» (Einh. Vita K. M. 8. l. 5. jegyzet).

szász és frank főúr esett áldozatúl, még pedig a legmagasabb hivatalokat viselő férfiak közül. Végre a 33-ik évben ez is bevégződött. Azalatt a föld különböző részein oly sok nagy háború keletkezett a frankok ellen, s a király oly ügyességgel folytatta azokat, hogy őt figyelemmel kisérve, hamar zavarba jönne az ember, mit csodáljon benne inkább, a munkában való kitartást-e, vagy szerencséjét. Mert ez, az itáliai háború előtt két évvel kezdődött és habár félbeszakitás nélkül folyt tovább,* még sem volt egyéb helyeken viselt háborúkban sem semmi mulasztás és ha egy hasonlóan fáradalmas harczról is volt szó, még sem volt sehol sem késedelem. A király ugyanis, ki az összes egykorú uralkodók között a legeszesebb és leghatározottabb jellemű volt, a kezdet vagy kivitel fáradsága miatt semmitől sem húzódozott, s a veszélytől sem rémült meg, hanem hozzá lévén szokva, hogy mindent a saját értéke szerint fogjon fel és becsüljön meg, nem szokott sem a szerencsétlenségben meghátrálni, sem a jó sorsban, a kedvező szerencse csalfaságának vakon hinni.

* A valóságban a szász háborúban — mint azt Einhard a következő fejezetben maga is bevallja — többször állott be kisebb-nagyobb szünet.

IX. fejezet.

Mert midőn a szászokkal makacs és majdnem félbeszakítás nélküli háborúját folytatta, a határok megfelelő helyein őrségeket állítván ki, a lehető legnagyobb hadi készülettel Hispaniát támadta meg és átkelvén a Pyreneus hegységen, az összes ottani városokat és erősségeket elfoglalva, seregével minden veszteség nélkül, bántatlanul visszatért;* visszatértekor azonban, épen a Pyreneus hegységben tapasztalhatta egy kevéssé a wasconok hitszegő természetét. Mert midőn a sereg, a szerint, a mint a vidék alakulása és a szorosok fekvése engedte, elnyult, hosszú menetben vonult tova, épen a hol az itt nagyon gyakori sűrű erdők miatt cselvetésre nagyon alkalmas volt a hely, a wasconok a hegytetőkön lesbe állván, a podgyásznak hátul maradt részét és azokat, kik a hátvédben az elől menőket, mint tartalékcsapat követték, felülről megtámadván, az alatt húzódó völgybe kergették le és csatába bocsátkozván velök, egytől-egyig, mind lemészárolták és a málhákat kifosztván, a már beállott éjtszaka jótékony oltalma alatt, a legnagyobb gyorsasággal mindenfelé szétszóródtak. A was-

* 778-ban.

conoknak ezen merényletét nagyon megkönnyítette könnyü fegyverzetök és a helynek, hol a dolog történt, természeti alakulása; ellenben a frankok nehéz fegyvereik és a hely kedvezőtlensége miatt, minden tekintetben hátrányban voltak a wasconokkal szemben. E csatában öletett meg Eggihard királyi asztalnokmester, Anshelm palotagróf és Hruodhaud * brittániai határgróf, több másokkal együtt. És e gaztettet egyelőre nem is lehetett megboszúlni, mert az ellenség annak véghezvitele után úgy szétoszlott, hogy semmi nyoma sem maradt, a hol keresni lehetett volna.

X. fejezet.

Meghódította a brittonokat is, kik nyugaton, Gallia egyik távoli szélén, az óczeán partja mellett laktak** és nem hallgattak parancsára; sereget küldött ellenök, mely aztán kezesek adására és azon igéretre kényszerítette őket, hogy mindent, mit tőlök kivánnak, teljesítni fognak. Ő maga ekkor seregével Itáliába

* Ez a Hruodhaud a híres Róland, kinek hősiességéről oly sok ének szól. Az egész mészárlás a roncevalesi völgyben történt 778. aug. 15-én, de Einhard ezt nem említi.

** A Bretagneban. 786.

ment.* és Rómán át vevén útját, Capua campaniai városhoz közeledett és itt tábort ütvén, a beneventumiakat háborúval fenyegette, ha meg nem adják magokat. De a nép fejedelme, Aragisus ezt nem várta be, hanem fiait Rumoldot és Grimoldot nagy összeg pénzzel a király elébe küldvén, könyörgött neki, hogy fogadja el fiait mint kezeseket és azt igérte, hogy ő és népe minden parancsát teljesítik, annak az egynek kivételével, hogy őt magát előtte megjelenni kényszerítsék. A király több sulyt fektetett a néptől származó haszonra, mint a herczeg makacskodására, elfogadta a felajánlott kezeseket és nagy váltságdijért megengedte a herczegnek, hogy ne kelljen a szeme elé jönnie; az egyik fiút, a kisebbiket kezesül megtartva, a nagyobbikat visszaengedte atyjának és miután követeket küldött Aragisushoz, hogy a beneventumiaktól hűségeskűt követeljenek és azt velök letétessék, Rómába ment. Itt a szent helyek ájtatos látogatásával töltött el egynehány napot és azután Galliába utazott vissza.

* 787-ben.

XI. fejezet.

Ekkor a bajorokkal tört ki hirtelen a háború,[1] de gyorsan vége is lett. Ezt Tassilo herczeg kevélysége és meggondolatlansága idézte elő; ő felesége,[2] Desiderius király leánya buzdítására, ki azt hitte, hogy atyja számüzetéseért férje által bosszút állhat, a keleten a bajorokkal szomszédos hunokkal szövetséget kötvén, nemcsak az engedelmességet tagadta meg, hanem a királyt háborúra is igyekezett ingerelni. Ez a vakmerőség mégis tulságosnak látszott, semhogy a király heves természete eltűrte volna; így hát mindenfelől csapatokat vont össze, hogy Baioariát megtámadja, ő maga pedig a Lech folyóhoz jött nagy sereggel. Ez a folyó választja el a bajorokat az alamannoktól.[3] Ennek partján tábort ütvén, még mielőtt az országba behatolt, elhatározta, hogy előbb követei által kipuhatolja a herczeg érzületét. De az nem látta tanácsosnak a makacskodást sem magára, sem népére nézve; megalázva magát, hódolt a királynak és

[1] 787-ben.

[2] Liutperga, vagy mint a kremsmünsteri poháron olvasható: Liutperc. (Die Geschichtsschr. d. d. V. 19. I. 1. (jegyzet.)

[3] Svábok.

megadta a kivánt kezeseket, köztök saját fiát is, Theodot; ezenkivül megesküdve, hitet tett rá, hogy senki által nem engedi többet magát rábeszéltetni, hogy az ő hatalma alól elpártoljon. Ekként nagyon hamar vége lett egy olyan háborúnak, mely a legnagyobbak egyikének igérkezett. Később, midőn Tassilót mégis királynak kiáltották ki,* nem volt szabad visszatérnie; egykori országát sem adták más herczegnek, hanem kormányzását grófokra bizták.

XII. fejezet.

Ekként ezen mozgalmakat lecsillapitván, a szlávokkal keletkezett háború,** kiket a mi szójárásunk wilczeknek nevez, az ők nyelvükön welataboknak hivják őket. E háboruban a többi népek közt, kik a parancsnak engedelmeskedve, a király zászlóit követték, habár csak szinlelt és kevésbbé odaadó engedelmességből, mint segítőcsapatok, a szászok is harczoltak. A háborúra az adott okot, hogy ezek a frankok egykori szövetségeseit, az abodritákat, örökös becsapásokkal nyugtalanitották és semmi tilalom nem tartotta féken őket. A nyugati óczeán felől

* 788-ban.
** 789-ben.

kelet felé egy tengeröböl húzódik, melynek hossza ugyan nem ismeretes, szélessége azonban sehol sem nagyobb 100,000 lépésnél, sőt sok helyen még ennél is keskenyebbnek találták. Környékén sokféle nép lakik; a dánok és sueonok,[1] kiket nordmannoknak nevezünk az északi parton és az összes itt levő szigeteken laknak. A keleti parton ellenben a szlávok, aistok[2] és sok más különböző nép lakik; ezek közt legkiválóbbak a welatabok, kik ellen ekkor a király háborút indított. Ezeket ő egyetlenegy, személyesen vezetett hadjáratban úgy leverte és megfékezte, hogy ezután legjobbnak tartották a király parancsainak alávetni magokat.

XIII. fejezet.

E háború után következett a szászok elleni után legnagyobb háborúja, melyet valaha viselt, tudniillik az, melyet az avarok, vagyis hunok ellen indított.[3] E háborút ő a többieknél nagyobb hévvel és sokkal hatalmasabb készültséggel is vezette. Ő maga mégis csak egy hadjáratot intézett személyesen Pannoniába[4]

[1] Svédek.
[2] Esztek.
[3] 791-ben.
[4] 794-ben (?).

(akkor ugyanis ez a nép, ebben az országban lakott); a többi hadivállalatot Pippin fiára s a tartományok kormányzóira, grófokra és alvezérekre bizta. Miután ezek a háborút a legnagyobb ügyességgel vezették, végre a nyolczadik évben befejeződött. Hány csatát vittak e háborúban, mennyi vért ontottak, arról bizonyságot tehet a néptelen Pannonia és a kágán egykori palotájának helye, mely oly kietlenné lett, hogy ott emberi lakásnak még nyoma sem maradt. Elpusztult e háborúban a hunoknak egész nemessége, megsemmisült minden dicsőségük. Minden pénz és a hosszú időn át összehordott kincsek, a frankok kezébe kerültek. Emberi elme nem is tud egy háborúra sem visszaemlékezni, mely a frankok ellen folyt volna, s melyből azok inkább meggazdagodtak és több vagyont szereztek volna. Mert mig őket azelőtt jóformán szegényeknek lehetett nevezni, most a királyi palotában oly sok aranyat és ezüstöt találtak s a csatában annyi becses zsákmányt ejtettek, hogy hinni lehet, hogy a frankok joggal s igazságosan vették el a hunoktól mindazt, mit a húnok azelőtt más népektől igaztalan úton raboltak el.* E háborúban a frank előkelők közül csak

* Ennek lehet tulajdonítani, hogy ezen időkben az ezüst értéke majdnem $^{1}/_{8}$-ával csökkent.

kettő esett el: Eric forumiuliumi herczeg, kit Liburniában, Tharsatica[1] tengerparti városnál a lakók csele következtében megölték és Geroldus, Baioaria kormányzója, Pannoniában, kit midőn a csatarendet a hunok elleni harczra felállította, nem tudni ki, két emberével együtt, kik őt (midőn egyesek buzdítására ide-oda lovagolt) kisérték, megölték. Egyébiránt a háború a frankokra nézve majdnem vér nélkül folyt le és habár nagysága miatt hosszasabban tartott, nagyon kedvező eredménye volt. Ezután a szász háború is terjedelmének megfelelően véget ért. A boeman és linon[2] háborúk, melyek később törtek ki, szintén nem tarthattak sokáig Mindkettő, az ifjabb Károly vezérlete alatt, gyors véget ért.

XIV. fejezet.

Utoljára a dánoknak nevezett nordmannok ellen inditott háborút,[3] kik eleinte kalózéletet folytattak, azután nagyobb hajóhaddal Gallia és Germania partjait pusztították. Királyukat Godofridot az a hiú remény szállotta meg, hogy

[1] Tersato, Fiume közelében.

[2] A csehek és linonok; ez utóbbi, egy az Elbe és Oder közt élt szláv nép volt. Az ellenök inditott háború 803-ban történt.

[3] 808-ban.

magának az egész Germania feletti hatalmat biztosítsa. Sőt Frisiát és Saxoniát is úgy tekintette, mint saját országait. És már szomszédait az abodritákat is hatalma alá hajtotta s őket adófizetőivé tette. Majd azzal fenyegetődzött, hogy nemsokára elmegy hatalmas seregeivel Aquægraniba is,* hol a királyi udvar volt. Bármily balgák voltak az ő beszédei, mégsem tagadtak meg minden hitelt tőlük, sőt feltették róla, hogy belekezd ilyes valamibe, ha korai halála ebben meg nem akadályozta volna. Mert saját szolgája ölte meg őt és így életével együtt vége lett az általa kezdett háborúnak is.

XV. fejezet.

Ezek azon háborúk, melyeket a hatalmas király 47 évi uralkodása alatt,** kiváló erélyes-

* Aachen.

** Az uralkodási évek általában hibásak Einhardnál. Láttuk (III. fej.), hogy Karlomann uralkodási idejét több, mint három év helyett két évre teszi. Nagy Károly uralkodási ideje négy helyt is említve van (a 15., 27., 30. és 31. fejezetben), de mind a négy helyen hibásan 47 évre teszi azt Einhard. Károly 768. szept. 24-én ült trónra, okt. 9-én koronázták meg; halála 814. jan. 28-án történt. E szerint csak 45 év az ő uralkodási ideje. Abel Otto azt gyanítja (Kaiser Karls Leben von Einhard), hogy e hamis adat onnan ered, mert Einhard csak azt szá-

séggel és szerencsével viselt a föld különböző részein. Ezáltal ő Frankországot, mely nagy és hatalmas volt már akkor is, midőn ő atyjától, Pippintől átvette, oly dicsően megnagyobbította, hogy majdnem kétszer akkorává tette. Mert mig azelőtt nem tartozott több Frankország területéhez, mint Galliának a Rhenus és Liger,[1] az óczeán és a Baleari tenger közt elterülő része és Germania azon darabja, mely Saxonia és a Duna, a Rhenus és a thüringokat és sorabokat elválasztó Sala folyó közt van és melyet az u. n. keleti frankok laknak, továbbá ezenkivül az alamannok és baioarok földje; ő a felsorolt háborúkban meghódította először is Aquitaniát és Wasconiát s az egész Pyrenæus hegység területét, a Hiberus[2] folyóig, mely Navarában ered és Hispania legtermékenyebb területeit átszelvén Dertosa[3] város falai alatt a Baleari tengerbe ömlik; meghódította azután egész Itáliát, mely Augusta Prætoriától[4] egészen alsó Calabriáig elterül, hol — mint tudva

mította, hogy Károly uralkodása 33-ik évében lett császár és a császári czímet, midőn 814. elején meghalt, már 14 év óta viselte. Einhard ezen két számot adta össze és úgy jött ki nála (33+14=) 47 év.

[1] Loire.

[2] Ebro.

[3] Tortosa.

[4] Aosta.

van — a görögök és beneventumiak határai találkoznak és több mint 1000 mérföldnyi hosszúságban húzódik; továbbá Saxoniát, mely Germániának nem kis részét képezi s mely szélesség tekintetében kétszer akkorára tehető, mint a frankok által lakott rész, mig hosszúságra körülbelől egyenlők; országához csatolta mindkét Pannoniát és a Duna ellenkező partján elterülő Daciát, valamint Histriát, Liburniát és Dalmácziát — nem értve ide a tengerparti városokat, melyeket barátság czéljából és a vele kötött szerződés éttelmében a konstantinápolyi császárnak engedett birtokába; végül az összes barbár és vad népeket, melyek a Rhénus és Visula folyók,* az óczeán és a Duna közt Germánia lakói s melyeknek nyelve nagyon hasonló ugyan, de erkölcseik és életmódjok nagyon eltérő, engedelmességre és adófizetésre kényszerítette; nevezetesebbek közöttük a welatabok, sorabok, abodriták, bœmanok és ezek ellen háborút is viselt; a többiek, kiknek sokkal nagyobb a számuk, önként meghódoltak neki.

XVI. fejezet.

Uralma dicsőségét azzal is növelte, hogy több királylyal és nemzettel barátságos vi-

* Visztula.

szonyt létesített. Ugyanis Hadefousust* Gallecia és Asturica királyát annyira magához lánczolta, hogy az, midőn hozzá leveleket, vagy követeket küldött, meghagyta, hogy előtte őt csak alattvalójának nevezzék. A scotok királyát is bőkezűségével annyira a maga részére hódította, hogy őt mindig uruknak nevezték és magokat az ő alattvalóinak és szolgáinak. Maradtak leveleik, melyeket hozzá írtak, ezek elárulják az ő e nemü érzelmeiket iránta. Aaronnal a persák királyával,** ki India kivételével, majdnem az egész keletnek ura volt, oly benső barátság kötötte össze, hogy ez az ő jóindulatát előbbre helyezte a föld kerekségén élő összes királyok és fejedelmek barátságánál és megvolt győződve, hogy megtiszteltetéssel és bőkezűséggel egyedül csak őt kell megbecsülnie; és ezért, midőn követei, kiket szent ajándékokkal küldött a mi urunk és megváltónk szentséges sirjához és föltámadásának helyéhez, előtte megjelentek és uruknak kivánságát neki előadták, nemcsak azt engedte meg a mit kivántak, hanem azt is, hogy a szent és üdvözítő hely az ő birtokába menjen át; a visszatérő követekhez saját követei csatlakoztak, kik a különböző ruhákon kivül, illa-

* II. Alfonso (791—843).
** Harun al Raschid kalifa (786—809).

tos füszereket és más egyéb drága kincseket, kelet ritkaságait vitték neki ajándékba, pedig csak kevés évvel ezelőtt küldötte kérésére neki egyetlen elefántját, mely akkor birtokában volt. A konstantinápolyi császárok, Niciforus,[1] Michael[2] és Leó[3] is nagyon óhajtván az ő barátságát és szövetségét, többször küldtek hozzá követeket. Ezekkel, habár a császári czim felvétele miatt és azért, mintha tőlük az uralmat elakarná ragadni nagyon gyanus volt előttük, mégis nagyon szilárd szövetséget kötött, hogy semmi alkalom se legyen egyik részen sem a csábításra. Mert a frankok hatalma a rómaiak és görögök előtt mindig gyanus volt. Innen származik a görögök közmondása is: TON ΦPANKON ΦIAON EXIC, ΓITONA OYK EXIC.[4]

XVII. fejezet.

Bármilyen dicső volt ő országa megnagyításában és az idegen népek meghódításában, és habár majdnem mindig ez vette igénybe tevékenységét, nagyon sok, birodalma diszére szolgáló és különböző helyek hasznára való

[1] Nikephoros (803—811).
[2] (Rhangabe) I. Mihály (812—813).
[3] V. Leó (813—820).
[4] A frank lehet barátod, csak szomszédságba ne kerülj vele.

műnek vetette meg alapját, nehányat be is végzett. Ezek közt méltán nagyszerűnek mondható a szent szűz anya tiszteletére remek művészettel alkotott aquægranii basilika és a Mogontiacumnál * a Rajnán épített híd, mely 500 lépés hosszú, ennyi lévén itt a folyam szélessége; ez azonban elhunyta előtt egy évvel leégett és korai halála miatt nem is volt újra felépíthető, pedig az volt terve, hogy fa helyett kőből építi fel ismét. Gyönyörű palotákat is kezdett építtetni, egyet nem messze Mogontiacum városától Ingelinheim nevű falú közelében, egy másikat Noviomagumban** a Vahal folyón túl, mely délen a batávok szigetét mossa. De egész országában, főképen a hol a régiségtől összeomlott templomokra talált, meghagyta a püspököknek és apátoknak, a kiknek felügyelete alá tartoztak, hogy újra felépítsék és megbizottjai által gondja volt rá, hogy meghagyását véghez vigyék.

A normann háború alkalmából hajóhadat is építtetett; e végből a hajókat azon folyók mellett építették, melyek Galliából és Germániából az északi óczeánba ömlenek; és mivel

* Mainz.

** Úgy az ingelheimi, mint a Waal mellett levő nymwegeni palotát I. Frigyes császár állíttatta helyre.

a normannok a galliai és germániai partot pusztították folytonos zaklatásukkal, az összes öblökbe és folyamtorkolatokba, melyek hajók befogadására alkalmasaknak látszottak, őrállomásokat és őrségeket helyezvén el, ilyen rendszabályokkal akadályozta meg, hogy az ellenség valahol kiköthessen. Ugyanezt tette még a déli részen Narbona* tartomány és Septimania partján, sőt egész Itália partjain egészen Rómáig a mórok ellen, kik itt egy idő óta a kalózkodást kezdték űzni; és így az ő idejében sem Itália a móroktól, sem Germánia a nordmannoktól semmi nevezetes kárt nem szenvedett, kivéve, hogy Centumcellæ** etruriai várost árulás folytán a mórok elfoglalták és elpusztították és Frisiában a nordmannok néhány, a germániai partvidék mellett lévő szigetet elpusztítottak.

XVIII. fejezet.

Ilyennek bizonyult az ország megvédésében és megnagyobbításában, továbbá dicsőségének megalapításában. Most már hozzá fogok annak elbeszéléséhez, hogy milyen szellemi képességekkel volt megáldva, hogy mily állha-

* A mai Provence.
** Civitavecchia.

tatos volt minden viszonyok közt, úgy a szerencsében, mint a szerencsétlenségben és különben, hogy milyen volt benső családi élete. Midőn atyja halála után az uralkodásban testvérével osztozott, oly önmegtagadással tűrte annak vetélkedéseit és irigykedő természetét, hogy mindenki csodálkozott rajta, hogy az még haragját sem tudta felingerelni. Azután, midőn anyja tanácsára Desidérius longobárd király leányát nőül vette* bizonytalan okból egy év mulva elűzte és a sváb származású, előkelő családból való Hildigárdot vette nőül,** ettől három fia, tudniillik Károly, Pippin és Hludovicus s ugyanannyi lánya Hrudtrud, Berhta és Gisla született. Volt még három

* E nőnek neve ismeretlen, vagy legalább is nem bizonyos. Radbert, Adalhard apát életirója Desiderátának nevezi és ez a név van leginkább elfogadva, de vehetjük e szót nem tulajdonnévnek is és akkor azt jelentené: Desideriusnak ő maga által óhajtott leánya. E tekintetben több megfontolásra érdemes Bergamo András elnevezése (élt a IX. század második felében), ki Berterádnak nevezi. Luden szerint Adalperga lett volna neve, ugyanaz a nő tehát, ki Arichis beneventi herczeg neje volt, tehát csak 771-től kezdve, pedig fia Romuald, 787-ben, mikor meghalt, 25 éves volt, így ez az utóbbi nézet legkevésbé alapos. (Geschichtsschreiber der deutsch. Vorzeit B. XVI. 27. l.).

** Meghalt 783-ban.

más leánya Theoderada, Hiltrud és Hruodhaid; kettő közülök nejétől Fastradától született, ki keleti frank, vagyis germán származású volt,[1] a harmadik egy ágyasáé volt, kinek neve most nem jut eszembe. Fastrada halála után az alamann Luitgardat vette el, kitől egy gyermeke sem született. Ennek halála után[2] három ágyassal élt együtt: a szász Gersuindától Adaltrud nevű leánya született, Regina Drogot és Hugót[3] szülte. Adalinde Theoderichnek[4] lett anyjává.

Anyja, Berthrada is nagy becsülésben öreg kort ért el mellette. Mert a legnagyobb tisztelettel viseltetett iránta, úgy hogy soha semmi ellentét nem merült fel közöttük, kivéve, mikor Desiderius király leányától elvált, mert ezt az ő rábeszélésére vette nőül. Hildigarda halála után hunyt el,[5] mikor már három fiú- és ugyanannyi leányunoka születését érte meg fia családjában. Ugyanazon templomban temettette el nagy pompával, hol atyja nyugo-

[1] Elhunyt 794-ben.
[2] 800-ban.
[3] Szt. quentini apát, meghalt 844-ben Augoulemenál; testvére Drogo metzi püspök meghalt 10 évvel utóbb. (Geschichtschreiber d. deutsch. Vorz. XVI. B. 28. l. 3—4. jegyzet.)
[4] 819-ben baráttá lett. U. o. 5. jegyzet.
[5] 783-ban.

dott. Sanctus Dioinisiusban.[1] Csak egy Gisla[2] nevű nővére volt, ki gyermekéveitől kezdve a jámbor életre adta magát; ezt is mint anyját, nagy becsüléssel környezte. Ő is néhány évvel fivére halála előtt azon kolostorban[3] hunyt el, a hol élt.

XIX. fejezet.

Gyermekei nevelését legczélszerűbbnek úgy találta, hogy fiai is mint leányai első sorban az elméleti tudományokban, melyekkel ő maga is foglalkozott, nyerjék kiképeztetésöket. Fiait azután a mint koruk megengedte frank szokás szerint lovagolni taníttatta s a fegyverforgatásban, vadászatban gyakoroltatta, leányait pedig, hogy a tétlenséghez hozzá ne szokjanak szövésre szoktatta, a guzsalyt és orsót vétette kezükbe és minden tisztességes foglalkozásra taníttatta. Összes gyermekei közül életében csak két fiút vesztett el és egy leányt; Károlyt[4] ki idősebb volt és Pippint,[5] kit Itália királyává tett, továbbá Hroudtrudot,[6] ki elsőszülött

[1] St. Denis.
[2] Szül. 751-ben.
[3] Chellesben, Páris mellett.
[4] Meghalt 811 decz. 4-én.
[5] Meghalt 810 julius 7-én.
[6] Meghalt 840-ben.

leánya volt és Konstantin görög császárnak volt eljegyezve. Ezek közül Pippinnek egy fia maradt, Bernhard, leánya pedig öt, névszerint Adalhaid, Atula, Gundrada, Berthaide és Theoderada. A király ezek iránt való szeretetének kiváló bizonyságát adta, midőn fia halála után fiunokáját atyja állásába helyezte és leányunokáit leányaival együtt neveltette. Fiai és leánya halálát a nála kitünő szilárdsághoz képest, türelmesen viselte el, mert nem kevésbbé jeles szeretetében könnyekre fakadt. A római püspök egyik legjobb barátja Hadrianus halálának hirére is, úgy könnyezett, mintha testvérét vagy legkedvesebb fiát vesztette volna el. A barátság iránt ugyanis nagyon fogékony volt, úgy hogy könnyen megkötötte, de nagyon meg is becsülte és a legnagyobb hűséggel kitartott azok mellett, a kiket ilyen összeköttetéssel magához lánczolt. Fiai és leányai nevelésére oly nagy gondot fordított, hogy soha otthonlétében nem ebédelt nálok nélkül és nélkülök soha nem utazott, fiai mellette lovagoltak, leányai pedig hátul követték és védelmökre egy csapat testőr volt kirendelve. Habár leányai nagyon szépek voltak és ő szerfelett szerette őket, csodálatos, hogy közülök egyiket sem akarta nőül adni senkinek, sem alattvalóinak, sem idegeneknek, hanem valamennyit magánál tartotta a

házában, egész haláláig és azt állította, hogy nélkülök nem tud ellenni. E miatt aztán, bármily boldog is volt különben, tapasztalnia kellett a sors hálátlanságát. Ezt azonban nem vette számba, akár csak reájok soha semmi csunya gyanú nem irányult és róluk semmi rosz híresztelés nem terjedt volna el.*

XX. fejezet.

Volt neki egy ágyasától** született Pippin nevű fia, kinek megemlítését a többiek közt elhagytam; szép arczú volt, de testét púp csúfitotta el. Ő, midőn atyja, a hunok ellen háborút indítván, Baioariában töltötte a telet, betegséget színlelve, nehány frank előkelővel, kik őt trónrajutás hiú igéretével hitegették, atyja ellen összeesküvést szőtt. Midőn a csa-

* Lajos szt. donisi apát Hruothrudnak gyermeke volt. Berhtának Angilberttől több fia született (Einh. V. K. M. 18. l. 4. j.) különben is ekkor nagyon könnyű erkölcsök voltak az udvarnál. Károly maga is meglehetős kicsapongó életet élt. Wettin nevű szerzetes látománya, midőn Károlyt erkölcstelensége miatt a tisztító tűzben látta, nem alap nélkül keletkezett.

** Himmiltrud volt a neve a lorchi évkönyvek szerint, de némely adatok szerint törvényes neje volt Károlynak (L. Geschsch. d. deutschen Vorz. B. XVI. 30. l. 2. jegyzet).

lárdságot fölfedezték és az összeesküvőket elitélték, neki megengedte a király, hogy megnyirt hajjal, akarata szerint a prumiai kolostorban* szent életet éljen. Keletkezett már előbb ellene Germániában egy más veszélyes összeesküvés is. Ennek részeseit,** részint megvakítva, részint épségben hagyott tagokkal, de valamennyit számüzetésbe küldték; közülök senki sem öletett meg, csak három; ezek, midőn kihuzott karddal védekeztek az elfogatás ellen és néhányat meg is öltek, mivel másként meg nem voltak fékezhetők, megölettek. Azonban hihetőleg ezen összeesküvések oka és eredete Fastrada királyné kegyetlensége volt; és mindkét esetben azért esküdtek össze a király ellen, mert úgy látszott, hogy ő, felesége kegyetlenségét elnézvén, a saját jóságától és szokott szelidségétől rettenetesen eltávozik.

Egyébiránt egész élete idején keresztül mindenkinek legnagyobb szeretetével és tetszésével találkozott úgy itthon, mint külföldön; úgy hogy soha senki sem vetette szemére neki a legkisebb igazságtalan kegyetlenséget sem.

* Prüm Triertől északra.

** Fejo Hardradus nevű frank volt 786-ban.

XXI. fejezet.

Kedvelte az idegeneket és nagy gondja volt ellátásukra, ugyannyira, hogy nagy számuk nemcsak az udvarra, hanem az országra is nem ok nélkül látszott tehernek. De őt nagylelkéhez képest, legkevésbbé sem aggasztotta ez az alkalmatlanság, mert a nagy alkalmatlanságért bőkezűségének dicséréséval és a jó hírnév jutalmával kárpótolták őt.

XXII. fejezet.

Nagy és hatalmas alak volt, magas növésű, mely azonban nem volt több a rendesnél; ugyanis bizonyos, hogy teste saját lábhosszának hétszeresc volt, feje teteje kerek volt, nagy, élénk szemei; a rendesnél kissé nagyobb orra, szép ősz haja és kedves, vidám arcza volt. Mind ez az ő alakjának akár ült, akár állott, nagyon tekintélyes és méltóságteljes külsőt kölcsönzött, kurta, vastag nyaka és kissé nagy hasa volt ugyan, de ez a többi tagok arányossága mellett nem tünt fel. Járása biztos és egész megjelenése férfias; hangja érthető volt ugyan, de termetének kevéssé felelt meg; egészsége jó volt, csak halála előtt négy éven át kínozták gyakori lázak, utóljára

egyik lábára is sántított. Ekkor is többet hallgatott saját meggyőződésére, mint az orvosok tanácsára, kiket majdnem gyűlölt azért, hogy ételei közül a sülteket, melyekhez hozzá volt szokva, elhagyni és főzelékhez szokni tanácsolták.

Szorgalmasan gyakorolta magát a lovaglásban és vadászásban; a mi nála nemzeti vonás volt, mert alig van a földön nemzet, mely e tekintetben a frankokkal mérkőzhetnék. Szerette a természetes melegvizek gőzét is és testét gyakori úszással edzette, ebben oly ügyes volt, hogy senki sem multa volna felül. Ezért építtetett Aquaegraniban palotát magának és ezért tartózkodott élete utolsó éveiben egészen haláláig mindig itt. És a fürdőbe nemcsak fiait, hanem az előkelőket és barátait is meghívta, sőt néha szolgáit és testőrcsapatját is, úgy, hogy néha-néha 100, vagy annál több ember is fürdött együtt.

XXIII. fejezet.

Ősi frank szokás szerint öltözködött. Testén leninget és len lábravalókat viselt; erre selyemmel beszegett öltönyt vett és nadrágot húzott, ezután lábszárait bepólyázta és lábaira sarúkat vett; télen vállait és mellét vidra és menyétbőrből készült mellénynyel védte, kék-

színü köpenybe burkolódzott és mindig karddal volt övezve, melynek öve és markolata aranyból vagy ezüstből volt. Néhányszor drágaköves kardot is használt, de mégis csak kiváló ünnepélyek alkalmakkor, vagy ha néha idegen nemzetek követei érkeztek. Az idegen öltözeteket akármilyen szépek is voltak, megvetette és soha sem is engedte, hogy ilyenbe öltöztessék, kivéve mikor Rómában egyszer Adorján püspök kérésére és ismét utóda Leó rábeszélésére hosszú palástot és díszköpenyt véve fel, római szokás szerint sarúkat is húzott. Ünnepélyek alkalmával, aranynyal áttört ruhában, drágaköves czipőkben járt, köpenyét arany kapocs szorította össze, arany fejékkel és drágakövekkel ékesítve jelent meg. Más napokon pedig az ő kinézése kevéssé különbözött a közönséges néptől.

XXIV. fejezet.

Ételben és italban mértékletes volt, de az italban mértékletesebb, mert ő a részegséget, minden emberben, annál inkább önmagánál és övéinél nagyon utálta. Az evésben nem tudott oly tartózkodó lenni, úgy hogy gyakran panaszkodott, mily ártalmasak testének a böjtök. Igen ritkán vendégeskedett és akkor is csak ünnepélyeken; ilyenkor azonban nagy-

számú vendégsereg körében. A mindennapi ebéd csak négy fogásból állott a sültön kívül, melyet a vadászok nyársra szoktak húzni és ő szivesebben megette, mint bármi más ételt. Ebéd alatt vagy a felolvasást hallgatta, vagy valami elbeszélőt. Olvastak neki elbeszéléseket és a régiek történeteit. Gyönyörrel hallgatta szent Ágoston műveit, különösen azokat, melyeknek czíme: *Az Isten országáról.* Borral és itallal oly szűken élt, hogy ebéd alatt ritkán ivott többször, mint háromszor. Nyár idején ebéd után, kevés gyümölcsöt evén és egyszer iván, letette ruháit és saruját mint éjtszaka szokta és két három órát nyugodott. Éjjeleit úgy töltötte el, hogy négy-öt ízben félbeszakítva alvását, nemcsak felébredt, hanem fel is kelt. Midőn czipőit húzta és öltözködött, nemcsak barátait engedte maga elé, hanem ha a palotagróf valami pört jelentett be, melyet az ő döntése nélkül befejezni nem lehetett, azonnal bevezettette a pörösködőket, és akár csak a birói székben ülve, megvizsgálván a pört, itéletet mondott; és nemcsak azt intézte el ezen időközben, hanem azt is meghatározta, a mit azon a napon mindenkinek tennie kötelessége lesz, vagy a mit a szolgáknak kell elvégezni.

XXV. fejezet.

Bőbeszédü volt és nem szűkszavú, a mit akart, könnyen ki tudta fejezni. És nem elégedvén meg anyanyelvével, azon fáradozott, hogy idegen nyelveket is tanuljon meg. Ezek közt a latint úgy megtanulta, hogy ezen épen úgy szokott imádkozni, mint anyanyelvén; a görög nyelvet azonban inkább csak értette, mint beszélte. Annyira beszédes volt, hogy még fecsegőnek is látszott.

A tudományokat nagy szorgalommal művelte és ezek tanítóit nagy tiszteletben tartván, nagyon megbecsülte őket. A nyelvtudományi dolgokban az öreg Petrus Pisanust az egyház szolgáját hallgatta, a többi tárgyakban Albinus, melléknevén Alcoinus, szintén pap és Brittaniából származott szász eredetű ember, egy minden tekintetben igen tudományos férfiú volt tanítója;* a szónoklástan, a vitatkozás tudománya, de különösen a csillagászattan tanulása czéljából, ő vele töltötte legtöbb idejét és munkásságát. Tanulta a számvetés mesterségét és éles figyelemmel s a legnagyobb buzgósággal vizsgálta a csillagok járását. Megpróbált irni is és az irótáblát,

* Meghalt 804-ben.

meg üres lapokat szokta e czélra ágyába párnái alá tenni, hogy midőn ideje van, kezét betüvetésre szoktassa. De ez a későn és nem a maga idejében kezdett dolog nem igen sikerült neki.

XXVI. fejezet.

A keresztyén vallást, mely iránt már gyermekkorától kezdve nagy szeretettel volt eltelve, a legnagyobb tisztelettel és áhitattal követte; ezért építette a kiváló szépségü székesegyházat Aquægraniban és díszítette fel aranynyal, ezüsttel és csillárokkal, meg kemény érczből készült rostélyzatokkal és ajtókkal. Mivel építéséhez az oszlopokat és márványt máshonnan nem tudta megszerezni, gondoskodott, hogy Rómából és Ravennából hozzanak. A templomba reggel és este, valamint az éjjeli órákban és mise idején a menynyire egészsége megengedte, fáradhatatlanul eljárt és nagyszerűen gondoskodott arról, hogy mind az, a mi ott történik, a legnagyobb tisztelettel essék meg, a templomszolgákat nagyon sokszor intette, hogy semmi illetlent, vagy tisztátalant oda bejutni, vagy ott lenni ne engedjenek. A templomokban oly nagy bőségben gondoskodott az arany és ezüst szentedényekről, hogy a misék alkalmával, még a kapu-

soknak sem, kik utolsók az egyházi rendben, volt szabad közönséges öltözetben szolgálatot tenni.

A zsoltárolvasás és éneklés módszerét nagyon szorgalmasan javította. Ugyanis mindkettőben szerfölött képzett volt, habár ő maga sem nem olvasott nyilvánosan, sem nem énekelt, csak halkan és másokkal egyszerre.

XXVII. fejezet.

A szegények gyámolításában és az önzéstelen adakozásban, mit a görögök alamizsnának neveznek, nagyon önfeláldozó volt, mert nemcsak hazájában és birodalmában törekedett ezt gyakorolni, hanem a tengeren túl Syriában, Egyptomban, Afrikában, Jeruzsálemben, Alexandriában és Carthagóban, hol megtudta, hogy keresztyének élnek szegénységben, az ő szükségükön könyörülve, pénzt szokott küldözgetni; leginkább azért kereste a tengerentúli fejedelmek barátságát, hogy az ő uralmuk alatt élő keresztyéneknek, némi vigaszuk és könnyebb sorsuk legyen. Az összes szent és tiszteletreméltó helyek közt szent Péter apostol egyházát legtöbbet gondozta Rómában; ennek templomi kincseihez ő aranyban és ezüstben nagymennyiségű pénzt, valamint drágaköveket adott, számtalan sok ajándékot

küldött a püspököknek is. És egész uralkodása ideje alatt, semmit sem tartott fontosabbnak, minthogy Róma városa, az ő segítségével és igyekezete útján a régi dicsőséggel ragyogjon és hogy szent Péter egyháza nemcsak őrizetben és védelemben részesüljön általa, hanem hogy a saját erejéből, az összes egyházak közt legjobban legyen ékesítve és gazdaggá téve. Bármennyire is tisztelte ezt uralkodása 47 éve alatt, mégis csak négy izben utazott oda,* fogadalma teljesítésére és ájtatoskodás végett.

XXVIII. fejezet.

Utolsó utazásának nemcsak ez volt az oka, hanem az is, hogy a rómaiak Leó püspököt sok méltatlansággal illetvén (megvakították és nyelvétől megfosztották) kényszerítették, hogy a király védelméhez folyamodjék.

E miatt Rómába jövén, itt töltötte az egész telet, hogy az egyháznak szerfölött bonyolodott helyzetét rendezze. Ekkor kapta a császári és felséges czímet. Ez eleinte annyira kedve ellen volt, hogy azt állította, hogy ha a püspök tervét előre tudta volna, habár azon a napon nagy ünnepély volt, mégsem ment

* 774., 781., 787., 800-ban.

volna el a templomba. Mindazonáltal a fölvett czímmel járó irigykedést, midőn a római császárok e fölött méltatlankodtak, nagy bölcseséggel türte. És miben azoknál kétségkívül sokkal kitünőbb volt: nagylelküségével legyőzte hajthatatlanságukat az által, hogy gyakori követségeket küldött hozzájok és leveleiben testvéreinek nevezte őket.

XXIX. fejezet.

A császári név fölvétele után, mivel észrevette, hogy sok hiányosság van népe törvényeiben (a frankoknak ugyanis két, a legtöbb helyen nagyon különböző törvénye van),* elhatározta a hiányokat pótolni és az eltérőket összeegyeztetni, a helytelen és tévesen alkottakat kijavítani; de e tekintetben nem tett ő egyebet, minthogy néhány toldalékot és azokat is befejezetlenül adta hozzá a törvényekhez. Azonban minden uralma alatt álló népnek jogait, melyek följegyezve nem voltak, irásba foglaltatta. Szintúgy a régi pogány emlékeket is, melyekben a régi királyok tettei és csatái voltak megénekelve; és így megmentette azokat a feledéstől. Hozzá kezdett egy hazai nyelvű nyelvtan szerkesztéséhez is. A hónapok-

* A sali és ripuarinak megfelelőleg.

nak szintén saját nyelvü elnevezéseket adott, mert azon idő előtt a frankoknál részben latin, részben idegen nevekkel jelezték ezeket. Hasonlóképen a tizenkét szelet is külön nevekkel jelölte meg, mert előbb nem több, mint alig négy szélnek nevét lehetett hallani. Még pedig a hónapok közt januárt Wintermanoth, februárt Hornung, márcziust Lentzinmanoth, áprilist Ostarmanoth, májust Winnemanoth, juniust Brachmanoth, juliust Herwimanoth, augusztust Aranmanoth, szeptembert Witumanoth, októbert Windumemanoth, novembert Herbistmanoth, deczembert Heilagmanoth néven nevezte el.*

A szelek elnevezését úgy vitte véghez, hogy a keletinek (subsolanum) az ostroniwint, a délkeletinek (eurus) az ostsundron, a dél-délkeletinek (austroafricus) a sundwestron, a délnyugotinak (africus) a westsundron, a nyugotinak (zephyrus) a westron, az északnyugotinak (chorus) a westnordron, az északnyugotinak (circius) a nordwestron, az északinak (septemtrio) a nordron, az északkeletinek (aquila) a nordostron, a keletészakinak (vulturnus) az ostnordron nevet adta.

* Magyarra fordítva e hónapelnevezések: Télhó, Sárhó, (hor=sár) Tavaszhó, Husvéthó, Örömhó, Ugarhó, Szénahó, Aratáshava, Favágóhónap, (Witu=fa), Borhó (Windemon=szüret) Őszhó, Szent hónap.

XXX. fejezet.

Élete utolsó idejében, midőn már betegség és az öregség nehezedett reá, magához hivatta Hludovicus fiát, Aquitania királyát, ki egyedül maradt meg Hildigard gyermekei közül és ünnepélyesen összegyűjtvén birodalmából az előkelő frankokat, mindannyiak helyeslésével az egész uralkodásban társává és a császári czím örökösévé tette és fejére helyezvén a koronát, meghagyta, hogy császárnak és felségesnek neveztessék. Ez elhatározását a jelenlevők mindnyájan nagy tetszéssel fogadták; mert úgy látszott, hogy az ország java érdekében Isten sugallata szerint tette. E cselekedete növelte az ő tekintélyét és az idegen népeket nem kis félelemmel töltötte el.

Ezután elbocsátván Aquitaniába fiát, ő rendes szokása szerint, jóllehet az öregség miatt elgyengült, nem messze az aquæi udvartól vadászatra utazott és ezen mulatsággal az ősznek még hátralevő részét eltöltvén, november eleje körül Aquægraniba tért vissza. És midőn itt töltötte a telet, január havában erős láz lepvén meg, ágyba feküdt. Miként lázai alkalmával szokta, azon meggyőződésben levén, hogy ezen önmegtartóztatás által elűzi vagy bizonyára könnyíti a betegségét, azonnal

elhatározta, hogy az evéstől tartózkodni fog. De minthogy a lázhoz a görögök által pleuresisnek nevezett oldalfájás járult hozzá és minthogy ő a koplalást is még folytatta és testét csak igen kevés itallal tartotta fenn, lefekvése után a hetedik napon, miután felvette az utolsó szentséget, élete 72-ik és uralkodása 47-ik évében, január 28-án, a napnak harmadik órájában meghalt.

XXXI. fejezet.

Testét ünnepélyes szokás szerint megmosva és előkészítve az egész nemzetnek nagy gyásza közben a templomba vitték és eltemették. Eleinte nem tudták elhatározni, hogy hová temessék, mert ő maga életében semmit sem rendelkezett. Végre mindnyájan megegyeztek abban, hogy őt méltóbban sehol el nem temethetik, mint abban a templomban, melyet az Isten és a mi urunk Jézus Krisztus iránti szeretetből és a boldogságos és halhatatlan Szűz anya tiszteletére ő maga a saját költségén épittetett, ugyanazon helyen. Ebbe a templomba temettetett el ugyanazon a napon, melyen meghalt és nyughelye fölé aranyozott ivet helyeztek képmásával és felirással. Ez a felirat így hangzik: *Ezen Sírban Nyugszik A Nagy És Igazhitű Károly Császár, Ki Frank-*

országot Dicsően Megnagyobbította És 47 Éven Át Boldogul Uralkodott. Meghalt 70 Éves Korában Az Úrnak DCCCXIIII-ik Évében, A VII-ik Indictióban Jan. 28-án.

XXXII. fejezet.

Halála közeledtekor számos csodajel történt; úgy hogy nemcsak mások, hanem ő maga is megérezte, hogy mi fenyegeti. Az élete végéhez legközelebbi három egymásutáni évben gyakori nap- és holdfogyatkozást észleltek és a napban hét napi időn át bizonyos fekete színü foltokat láttak. A székesegyház és a királyi palota között levő oszlopcsarnok, melyet roppant fáradsággal építtetett, az Úr mennybemenetele napján váratlanúl egészen alapjáig összeomlott. Szintúgy a Rajna hídja Mainznál, melyet ő tíz éven keresztül épített óriási fáradsággal és bámulatos munkával fából, úgy hogy örökre látszott tartani, egy véletlenül keletkezett tűzben három óra alatt úgy leégett, hogy a vízborította részeken kívül, még egy darab sem maradt meg belőle. Midőn Godofrid dán király ellen utolsó hadjáratát vezette Saxoniába, ő maga is látta, hogy egy napon, midőn napfelkelte előtt a tábort elhagyta, és útnak indúlt, az égből iszonyú fénynyel egy fáklya esett le s jobbról

bal felé átrepült a tiszta levegőn; és midőn mindnyájan ezen égi jelenségen csodálkoztak, hogy vajon mit jelenthet az, a ló, melyen ült, fejét leszegve, erősen a földre vetette őt, úgy hogy köpenye csatja eltört, kardkötője elszakadt és a segítségére sietett szolgák fegyvertelenül emelték fel a földről. Az ekkor történetesen kezében tartott kopjája is, olyan messzire repült el, hogy húsz vagy még annál is több lábnyi távol feküdt. Hozzájárult ehhez még az aquaei palota gyakori remegése és a házakban, hol megfordult, a mennyezet folytonos recsegése. A templomba, hová később eltemették, az égből mennykő csapott le, úgy hogy a fedél csúcsát diszítő aranyalma a villámcsapástól szétzúzódott és a templom szomszédságában levő püspök házára dobatott. Ugyanazon templomban egy ivezet szélén, mely a felső és alsó bolthajtások közt az épület belső részét körítette, volt egy sinopisszal (vörös festékkel) irt felirat, mely azt tartalmazta, hogy ki az épitője e templomnak; ennek utolsó sorában ez volt olvasható: Karolus princeps. Némelyek azt vették ezen észre, hogy ugyanazon évben, midőn meghalt, a princeps szót kifejező betük úgy elhalványodtak, hogy teljességgel nem lehetett látni őket. De ő a föntebbieket mind úgy eltitkolta és annyira figyelembe sem vette, mintha közülök

semmi sem volna reá a legcsekélyebb vonatkozással sem.

XXXIII. fejezet.

Az volt a szándéka, hogy végrendeletet csinál, melyben leányait és házasságon kívüli gyermekeit is valamely részben örököseivé teszi, de későn kezdett hozzá és nem fejezhette be. Azonban kincseinek, pénzének, ruháinak és más egyéb házi eszközeinek szétosztásáról, három évvel halála előtt barátai és szolgái előtt intézkedett és tanúknak hivta fel őket, hogy halála után az általa készített rendelkezés az ők bizonysága erejénél fogva érvényben maradjon ; egy rövid jegyzékben össze is foglalta, hogy mi történjék azon tárgyakkal, melyeket szétosztásra szánt. Ennek a tartalma és szövege a következő :

A Mindenható Uristen, Atya, Fiu És Szentlélek Nevében.

Végrendelkezési jegyzék, tette a dicsőséges és nagykegyességű Károly úr, felséges császár, a mi Urunk Jézus Krisztus megtestesülésének 811-ik, az ő uralkodásának Frankországban 43-ik, Itáliában 36-ik, császárságának pedig 11-ik évében, a 4-ik indictióban, a mit is kegye- és bölcs elhatározással megtenni rendelt és az ő kincseiről és ama napon kincstárában talált

minden pénzéről Isten akaratából elkészíttetett. Ezzel főként az volt a czélja, hogy nemcsak az alamizsnaadás, mely a keresztyéneknél az ő vagyonukból ünnepélyesen tétetik, az ő vagyonából is, a saját részéről illően és helyesen megtétessék, hanem hogy az ő örökösei is minden kételkedést arra nézve, hogy mi az övék kizárva, tisztán felismerjék és pörösködés és viszálykodás nélkül elosztani tudhassák maguk közt örökségöket a megillető részek szerint. Ez indokból és szándékkal minden vagyonát és tulajdonát, mely aranyban és ezüstben, drágakövekben és királyi ékességekben a mondott napon az ő kincstárában található volt, először három részre osztotta; azután ugyanazon részeket ismét elosztván, a két első részből 21 részt csinált, a harmadik részt egészben hagyta. A két résznek 21 kisebb részre való felosztásának az a czélja volt, hogy mivel — mint tudva van, birodalmában 21 püspöki megye van, a részeknek mindenike az örökösök és barátok útján, alamizsna néven egy-egy anyavárosnak jusson; az érsek pedig, ki akkor amaz egyház feje lesz, a részt, mely az ő egyházának adódott, kezeihez vevén, oszsza meg az ő püspökeivel, még pedig oly módon, hogy a harmadik rész a saját egyházáé legyen, a másik két rész pedig a püspökök között osztassék el. Ez osztályokból, melyek a két első

részből, a püspöki megyék szerint (számuk, mint tudva van 21) tétettek, minden egyes rész a másiktól elkülönítve, a maga helyén, az illető egyház feliratával, melyhez utalni kell, félretéve fekszik. Az anyaegyházak nevei, melyek javára ezen alamizsna vagy adomány szól, a következők: Róma, Ravenna, Mediolanum,[1] Forum Julii,[2] Gradus,[3] Colonia,[4] Mogontiacus,[5] Juvavum vagy Salcbuc,[6] Treveri,[7] Seuones,[8] Vesontio,[9] Lugdunum,[10] Rotumagus,[11] Remi,[12] Arelas,[13] Vienna, Darantasia,[14] Ebrodunum,[15] Burdigala,[16] Turones,[17] Bituriges.[18] Egy résznek pedig, melyet egészben akart megtartani, az a rendeltetése, hogy míg a másik kettő a föntemlitett osztályokra elosztva és pecsét alatt elzárva van, ez a harmadik mint olyan dolog, mely tényleg a birtokos birtokából semmi igéret kötelezettsége által idegen kézbe bocsátva nincs, mindaddig a mindennapi használatban közkézen forogjon, mig vagy ő maga életben van, vagy felhasználását szükségesnek nem látja. Halála után pedig, vagy a világi dolgokról való önkéntes lemondás esetén,

[1] Milano. — [2] Friaul. — [3] Grado. — [4] Köln. — [5] Mainz. — [6] Salzburg. [7] Trier. [8] Sens. [9] Besancon. — [10] Lyon. — [11] Rouen. [12] Rheims. — [13] Arles. [14] Moutiers en Tarantaise (Savoya). — [15] Embrun (Daufiné). [16] Bordeaux. [17] Tours. — [18] Bourges.

ugyanezen részt négy alosztályra oszszák és egy ötödik belőle a fentemlítétt 21 részhez adassék, a másikat az ő fiai és leányai, fiainak fiai és leányai átvevén, igazságos és szabályszerű osztozással oszszák fel, a harmadikat pedig a keresztyéneknél szokásos eljárás szerint a szegények szükségletére fizessék ki, a negyedik hasonlóképen alamizsna néven a királyi udvarnál szolgáló férfi és nőcselédek segélyezésére osztassék el. Ezen harmadik főosztályhoz, mely szintúgy, mint a többiek aranyból és ezüstből áll, az ő akarata szerint hozzá kell tenni az összes rézből, vasból és más fémekből készített edényeket és házi eszközöket, a fegyverekkel, ruhákkal és más akár értékes, akár csekély értékű különböző czélra készült eszközökkel együtt: mint a milyenek a függönyök, terítők, szőnyegek, bundák és bőrtárgyak, nyergek és minden a mi található lesz az ő kamarájában és ruhaszekrényeiben, hogy ebből a harmadik rész osztályai megnagyobbodjanak és az alamizsnában több szegény részesüljön. Elrendelte, hogy az ő capellája, vagyis az istenitisztelet tartásához szükséges szolgaszemélyzete, úgy a mit maga gyűjtött és állított össze, mint az, a mihez atyai örökség útján jutott, épségben maradjon együtt és semmi osztozással el ne apróztassék. Ha pedig találtatnak akár edények, akár könyvek vagy más

egyházi tárgyak, melyekről határozottan bebizonyult, hogy a capellának ő általa nem adattak ki, azokat, a ki birni akarja, megadván valódi becsértékének árát, vásárolja meg és legyenek az övéi. Hasonlóképen a könyvtárában nagy mennyiségben összegyüjtött könyveire nézve is elhatározta, hogy a kik akarják, megvásárolhassák azokat és áruk a szegényeknek adassék. A többi kincsek és pénz között tudvalevőleg volt egy kiváló nagyságú és sulyú arany és három czüstasztal. Ezeket illetőleg azt határozta és abban állapodott meg, hogy közülük egy négyszögletű és Konstantinápoly városának képével diszített asztalt, a többi e czélra szánt adományokkal Rómába, szent Péter apostol templomába, a másikat, mely kerek alakú és Róma városának képe ékesiti, a ravennai egyház püspökségének küldjenek. A harmadik, három kerek lapból összetett és gondos, finom ábrázolásban az egész világ képmását feltüntető asztalt, mely a többieket úgy szép munkájával, mint nehéz sulyával felülmulja, és az elsőnek említett aranyasztalt, a harmadik osztály gyarapítására rendelte, mely örökösei között és alamizsna gyanánt osztandó szét.* Ezen intézkedését és rendel-

* Thegan az ő «Jámbor Lajos élete» czímű művében azt mondja, hogy Lajos a harmadik asztalt

kezéseit az ekkor megjelent püspökök, apátok és grófok előtt tette és rendelte, kiknek nevei itt leirva vannak: Püspökök: Hildebald, Richolf, Arn, Wolfarius, Bernoinus, Laidradus, Johannes, Theodulf, Jesse, Heito, Waltgaudus. Apátok: Fredugisus, Adalungus, Engilbertus, Irmino. Grófok: Walah, Meginheri, Otulfus, Stephanus, Unruochus, Burchardus, Meginhardus, Hatto, Rihwinus, Edo, Ercangarius, Geroldus, Bero, Hildigernus, Hroccolfus.

Halála után az ő fia, Hluduicus, ki őt Isten rendeléséből követte, ezen okmány megtekintése után gondoskodott, hogy a lehető leggyorsabban és a legnagyobb tisztelettel mindezeket végrehajtsák.

atyja iránti szeretetből magának tartotta meg (8 fej.). Prudentius troyesi püspök szerint Lothár ezt 842-ben elvitte Aachenből és feldarabolva, elosztotta darabjait a hivei között (Geschichtschr. d. deutschen Vorz. XVI. B., 44. l., 1. jegyzet).

NÉVMUTATÓ.

(A nevek mellett levő számok a fejezeteket jelölik,)